

భారతీవైభవం

పాతూరి సీతారామాంజనేయులు

భారతీ వైభవం

ప్రాచీనార్వాచీనాంధ్రకవుల శారదాస్తుతి కవితలకు
పరిమళ వ్యాఖ్య

శ్రీ పాతూరి సీతారామాంజనేయులు

ప్రచురణ



రిజిష్టర్డ్ నెం. 1/64

యువభారతి
సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ
5 కింగ్స్‌వే, సికింద్రాబాదు-3

BHARATHI VAIBHAVAM

A selection of Poetry—PRAISE OF SARASWATHI Goddess of Learning with a Commentary

By Paturi Sitaramanjaneyulu

యువభారతి

ప్రచురణ : 37

ప్రథమ ముద్రణ : ప్రతులు 3,200

14 డిశంబరు, 1975

ముఖచిత్ర రచన :

శీలా వీర్రాజు

ముద్రణ :

నాగార్జున ప్రింటింగ్ వర్క్స్, హైదరాబాదు

ముఖచిత్ర ముద్రణ :

విష్టాన్ ప్రింటర్స్, హైదరాబాదు

ప్రతులకు :

యువభారతి

5, కింగ్స్‌వే, సికిందరాబాదు-500 003.

వెల : 2-00

PAPER USED FOR THE PRINTING OF THESE BOOKS WAS MADE AVAILABLE BY THE GOVERNMENT OF INDIA AT CONCESSIONAL RATES

YUVABHARATHI IS GRATEFUL



మా మాట

భాషకు సాహిత్యానికీ, ప్రతిభకూ వ్యుత్పత్తికీ సరస్వతి ప్రతీక. తెలుగు కావ్యాల అవతారికల్లో ఇష్టదేవతాస్తుతుల సందర్భంగా సరస్వతీ ప్రార్థన చేయని కవిలేడు. వ్యంగ్యంగా కవితా మర్యాదలకి శారదాస్తుతి మూలంగా తెలుపని కవులూ లేకపోలేదు. శారదా వర్ణనం తెలుగు కబ్బాల పందిళ్ళకు అల్లుకున్న వెన్నెలతీగ.

తెలుగుకవులు సరస్వతిని వర్ణించిన తీరుతెన్నులను సరళసుందరంగా వివరించడమే కాకుండా సరస్వతీ దేవతాకమైన సంప్రదాయాన్ని, తత్త్వాన్ని ఆవిష్కరింప జేసిన శ్రీ పాతూరి వారు శంకరభగవత్పాదులు రచించిన విష్ణుసహస్రనామ వాఖ్యానాన్ని తెలుగు వారికి అందించిన చరితార్థులు. సంస్కృతాంధ్ర భాషలతోనూ, గణిత శాస్త్రంతోను చక్కని పరిచయ మున్నవారు.

సహృదయులు యువభారతి నిర్వహిస్తున్న సాహిత్యోద్యమానికి ఆర్థికంగా, హార్దికంగా సహకారాన్ని అందించి ఉత్తమ సాహిత్య ప్రసరణం సంస్కృతికి శ్రీరామ రక్ష అనే యాథార్థ్యాన్ని నిరూపిస్తారని ఆకాంక్షిస్తున్నాము.

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి



యువభారతి పరిచయము

మనిషిలో అంతర్లీనంగా, నిక్షిప్తంగా ఉన్న ప్రతిభాపరిమళాలు పరివ్యాప్తం కాగల్గినప్పుడే అతని సృజనాత్మక శక్తికి సార్థక్యం చేకూరుతుంది. సమాజంలో సౌందర్యం, సౌజన్యం పెంపొందడానికి అనువైన వాతావరణం ఏర్పడుతుంది నిర్మాణాత్మక దృక్పథాలకు ప్రాచుర్యం లభిస్తుంది. సమైక్యభావాలు కుదురుకుంటాయి.

యువభారతి కడచిన పన్నెండేళ్ళుగా సమాజంలో సామరస్యాన్ని పెంపొందించేందుకు సాహిత్యంకంటె ఇతరమైన సాత్వికసాధనం లేదనే విశ్వాసంతో ఇతోధిక కార్యక్రమాలను రూపొందించి కృషిచేస్తున్నది. సాధ్యమైనంత తక్కువ వెలకు, వీలైనంత ఎక్కువమందికి ఉత్తమ సాహిత్యాన్ని అందిస్తే సాహిత్యంపట్ల ప్రజానీకానికి అనురక్తి పెరుగుతుందనే నమ్మకంతో ప్రచురణ కార్యక్రమాన్ని చేపట్టింది. ఇంతవరకూ 36 ప్రచురణలను ప్రచురించి రెండులక్షలఇరవైఐదు వేలకు పైగా ప్రతులను సాధ్యమైనంత తక్కువవెలకు తెలుగు పాఠకులకు అందించడానికి పూనుకున్నది.

యువభారతి సాహితీమిత్ర పథకంలో లోగడ దాదాపు ఎనిమిదివేల మంది సభ్యులుగా ఉండేవారు. గత డిసెంబరు 1 నుండి కొత్తరూపు దిద్దుకున్న యీ ప్రణాళికలో ఇప్పటికి దాదాపు 3,400 మంది సాహితీమిత్రులుగా చేరారు. పాత సాహితీమిత్రులు కూడా ఈ పథకంలో చేరి రానున్న ఉగాదినాటికి ఈ సంఖ్య 10 వేలకు చేరుకోవాలన్న మా లక్ష్యసాధనలో తోడ్పడండి. యువభారతి భవిష్యన్నిర్మాణంలో సహకరించేందుకు ఆరంభింప బడిన శాశ్వతజీవిత సభ్యత్వ పథకాలలో ఐదువందలకు పైగా భారతీమిత్రులుగా, యాభైమంది భారతీభూషణులుగా చేరారు. ఈ పథకాలలో సభ్యులుగాచేరి మా "నందిని" మాసపత్రికను ఉచితంగా పొందే అవకాశం కల్పించుకోవలసిందిగా సహృదయులకు విజ్ఞప్తి. "నందిని"లో యువభారతి కార్యకలాపాల వివరాలే కాకుండా సాహిత్యానికి సంబంధించిన అనేకాంశా లుంటాయి,

ఉడుతాభక్తితో మేము చేస్తున్న భాషాసేవకు అండదండలుగా నిలిచింది ప్రజలు. వారిసౌహార్దం భాషాప్రియత్వం- ఇవే మా పెట్టుబడి. మా తపస్సు ఫలించి తెలుగు దేశంలో అధ్యయనశీలతా సౌజన్యం పెంపొందాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాం.

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి.
అధ్యక్షుడు

14-12-75

భారతీ భావనం

"సరస్వతి! నమస్తుభ్యం వరదే! కామరూపిణి,
విద్యారంభం కరిష్యామి సిద్ధిర్భవతు మేసదా".

అని సర్వసాధారణంగా సరస్వతిని ప్రార్థించటం పరిపాటి. అక్షరాభ్యాసం చేయబోయే పిల్లవాండ్లకు ఇది తప్పకుండా మనవాళ్ళు నేర్పుతారు. అప్పుడప్పుడే మాటలు వస్తూ ఉన్న పసిపిల్లలకు పెద్దవాళ్లు ముద్దుగానేర్పే అనేకపద్యాలలో ఇదీ ఒకటి! ఈ శ్లోకంతో పాటుగా

"పద్మపత్ర విశాలాక్షీ పద్మకేసరవర్ణినీ
నిత్యం పద్మాలయాదేవీ సామాంపాతు సరస్వతీ"

అనేది మఱి యొకటి. ఇవి కాక తెలుగుదేశంలో అతిప్రసిద్ధంగా వాడుకలోఉన్న

"తల్లీ! నిన్నుదలంచి పుస్తకముచేతన్ బూనితిన్ నీవునా
యుల్లంబందున నిల్చి జృంభణముగా నుక్తుల్ సుశబ్దంబు శో
భిల్లం బల్కుము నాదువాక్కునను సంప్రీతిన్ జగన్మోహినీ
పుల్లాబ్జాక్షి! సరస్వతీ! భగవతీ! పూర్ణేందు బింబాననా!"

అనేది అందరికీ తెలిసిందే. తెలుగుదేశంలో దసరాపండుగ రోజుల్లో పంతుళ్ళు తమ విద్యార్థులతో కలసి వారివారి తల్లిదండ్రుల ఇండ్లకుపోయి కులాలవారీగా వారివారిని పొగడే పద్యాలతోబాటు దేవతాస్తోత్రపు పద్యాలూ, పాటలూ పిల్లలచేత పాడిస్తారు. గృహస్థులు భక్తిగౌరవాలతో ఇచ్చిన యథాశక్తి బహుమతులను స్వీకరిస్తారు. ఇది పరిపాటిగా వస్తూ ఉన్న విషయం. ఈ బహుమతుల్లో విద్యార్థులకు కూడా కొంతభాగం లేకపోలేదు. "అయ్యవారికి చాలు అయిదు వరహాలు. పిల్లవాండ్లకు చాలు పప్పుబెల్లాలు". ఈ సందర్భంలో పిల్లలుపాడే అనేక పద్యాలలో సరస్వతీ ప్రార్థన ఒకటి ఇలా ఉంది.

"సరస్వతి మతి మాకు చాలంగనిమ్మ
పరమేష్ఠి రాణి మము పాలించవమ్మ
వల్లకీమృదుపాణి వరనీలవేణి
పల్లవారుణపాణి పరమకల్యాణి

బలజాతభవురాణి సైకతశ్రోణి
అలివేణి శుకవాణి అష్టావధాని
కరుణ కాదంబ చక్కని శారదాంబ"

సంస్కృత సాహిత్యమూ, శాస్త్రాలూ చదివే విద్యార్థులు హయగ్రీవప్రార్థనగా

"జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్
ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవ ముపాస్మహే"

అనేదీ దక్షిణామూర్తి స్తోత్రంగా

"గురవే సర్వలోకానాం భిషజే భవరోగిణామ్
నిధయే సర్వవిద్యానాం దక్షిణా మూర్తయే నమః"

అనేదీ పఠిస్తారు. వీటితోపాటే

"శారదా శారదాంభోజ వదనా వదనాంబుజే
సర్వదా సర్వ దాస్మాకం సన్నిధింక్రియాత్"

"శరదిందు వికాస మన్దహాసాం
స్ఫురదిన్దీవర లోచనాభిరామాం
అరవిన్దసమాన సున్దరాస్యా
మరవిన్దాసన సున్దరీముపాసే" అనే సరస్వతీ ప్రార్థన శ్లోకాలు తమ విద్యా సంసిద్ధి కొఱకు పఠించడం సంప్రదాయంగా వస్తూ ఉన్న విషయం. వేదాధ్యయనానికి, ఉపనిషత్పారానికి ముందు పఠించే "ఓం సహనావవతు సహనౌ భునక్తు; సహవీర్యం కరవావహై; తేజస్వినావధీతమస్తు; మా విద్విషావహై; ఓం శాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః॥

ఈ అధ్యయనం మమ్మలను-అధ్యాపకుని-అధ్యేతను-ఇద్దరను కాపాడునుగాక ! మమ్మలను—ఇద్దరను సుఖము అనుభవింపజేయుగాక! మేమిరువురమును శక్తిని పొందుదుముగాక! మా అధ్యయనము తేజస్వి అగునుగాక! మేమిరువురమును ఒకరినొకరు ద్వేషింపకుందుముగాక !-

అనే శాంతి పాఠం మంత్రంకూడా వాక్సిద్ధినీ, విద్యాసిద్ధినీ, జ్ఞానసిద్ధినీ లక్ష్యంగా ఉంచుకొని వాగధి దేవతను ఉద్దేశించి చేసే స్తోత్రం అనే చెప్పవచ్చు. వేదాది సమస్త వాఙ్మయమూ వాగ్రూపమే. వాగధిదేవతయే సరస్వతి గదా !

ఈ విధంగా విద్యాసంసిద్ధిని ఆశించి సరస్వతీ ప్రార్థన చేయటం మనదేశంలో మాత్రమే కాదు, పాశ్చాత్యదేశాల్లోకూడా చాలా ప్రాచీనకాలంనుంచీ ఉంది. గ్రీకు, ల్యాటిన్ సాహిత్యాలలో మినర్వా, మ్యూజ్ మొదలైన రూపాలలో విద్యా, బుద్ధీ,

కవితా, సంగీతాలకు అధిదేవతగా సరస్వతిని ప్రార్థించటం పరిపాటిగా ఉన్నది. ల్యాటిన్ మహాకవి అయిన వర్జిల్ తన ఏనీడ్ (AENEID) అనే కావ్యం ఆరంభంలో MUSA (మ్యూజా) ను స్తోత్రం చేసి ఉన్నాడు. ఆంగ్లమహాకవి మిల్టన్ తాను రచించిన పేరడైజ్ లాస్ట్ కావ్యం మొదలు మ్యూజ్‌ను స్తుతించాడు. ఆయన ఆమె నిలా వేడు కొంటాడు.

> "What in me is dark,
> Illumine, What is low raise and support;
> That, to the night of this great argument;
> I may assert Eternal Providence
> And justify the Ways of God to men."
> ఇంకా "Heaven hides nothing from thy view,
> Nor the deep tract of Hell"

ఈ పంక్తుల్లో అంతటా ఆ మ్యూజ్ అనే దేవతయొక్క శక్తి సామర్థ్యాలు వర్ణితమై ఉన్నై.

సరస్వతిని ఇలా విద్యారంభంలో విద్యార్థులూ, కావ్యరచనారంభంలో కవులూ స్తుతించడమాత్రమే కాదు. ఆయా సందర్భాలలో ఆమెను యథాశాస్త్రంగా షోడశోపచారాలతోను, అష్టోత్తరాదినామావళితోను పూజించడం పరిపాటిగా ఉంది. అక్షరాభ్యాసంలో ఈవిధంగా సరస్వతీపూజ జరపడం అందరికీ తెలిసిందే. శరన్నవరాత్రాలలో సరస్వతీపూజ చేయడం సంప్రదాయంగా వస్తూ ఉన్నది. పంచాంగాలలో సరస్వత్యావాహనం సరస్వత్యుద్వాసం అనీ రెండురోజులు గుర్తించబడి ఉంటాయి. దీనికి సంబంధించి "మూలేనావహయేద్దేవీం శ్రవణేన విసర్జయేత్" [మూలానక్షత్రంనాడు సరస్వతీదేవిని ఆవాహన చేయాలి. శ్రవణానక్షత్రంనాడు ఉద్వాసన చేయాలి] అదే కారిక ఒకటి పరంపరలో వినవస్తూ ఉన్నది. అయితే ఈ సందర్భంలో పూజిత అయ్యే అమ్మవారిని మహాకాళీ. మహాలక్ష్మి, మహాసరస్వతీ అనే దేవతాత్రయ సమ్మేళనాత్మకంగా గ్రహించడం కనబడుతునేఉంది. దేవీ పూజాసంప్రదాయంలో ఉన్న ఈ దేవీ స్వరూపవర్ణనను అనుసరించి ఈ మహాసరస్వతి స్వరూపం కూడా మనకు సాధారణంగా వినబడే సరస్వతి ప్రార్థన శ్లోకాలలో పద్యాలలో అభివర్ణించిన స్వరూపంకంటె భిన్నంగా ఉంది.

> "ఘంటాశూల హలాని శంఖ ముసలే చక్రం ధనుస్సాయకం
> హస్తాబ్జై ర్దధతీం ఘనాంత విలసచ్ఛీతాంశు తుల్యప్రభామ్

గౌరీదేహ సముద్భవాం త్రిజగతా మాధారభూతాం మహా
పూర్వామత్ర సరస్వతీ మనుభజే శుంభాది దైత్యార్దినీమ్''

ఈ సరస్వతీదేవికి దేవాలయాలు చాల అరుదుగా ఉన్నై. తెలిసినంతలో ఒకటి కాశ్మీరంలోని శారదాపీఠం. ఇక్కడనే మన భారతీయ సంస్కృతికీ, సాహిత్యానికీ సంబంధించిన ఉత్తమ గ్రంథాలనేకం వ్రాతప్రతులలో భద్రపరచబడి ఉన్నాయి. రెండవ దేవాలయం ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని అదిలాబాదుజిల్లాలో గోదావరీనదీతీరాన ఉన్న వాసర క్షేత్రంలో ఉన్నది. ఇదికాక శ్రీశంకరాచార్యులు స్థాపించిన పీఠచతుష్టయంలోనిదైన శ్రీ శృంగేరిపీఠంలోను, దాని ఉపపీఠాల్లోనూ శారదాపూజ ఉన్నది.

అమరసింహుడు సరస్వతిని దేవతగా గ్రహించినట్లులేదు. అమరకోశంలోని స్వర్గవర్గలో శివుడూ, విష్ణువూ, ఇంద్రుడూ వీరి పేర్లు ఉమాపతిః, లక్ష్మీపతిః, శచీపతిః అని వారి భార్యలతో కలిపి చెప్పాడు. వేరుగా మళ్ళీ లక్ష్మి, పార్వతి, శచీ దేవుల పేర్లుకూడా పేర్కొన్నాడు. కాని బ్రహ్మదేవుని పేర్లలో ఒకటైనా సరస్వతీనాథుడు అని అర్థం వచ్చేటట్లు చెప్పలేదు. వాగ్వర్గలో

"బ్రాహ్మీతు భారతీ భాషా గీర్వాగ్వాణీ సరస్వతీ
వ్యాహార ఉక్తిర్లపితం భాషితం వచనం వచః" అని చెప్పాడు.

వానిలో మొదటి ఏడూ వాక్కుకూ వాగ్దేవతకు కూడా పేర్లు కాదగినవి. మిగిలిన ఆరూ పలుకులకు మాత్రమే పేర్లు కాదగినవి. భావార్థంలో వ్యుత్పన్నాలు. వీటి నిర్వచనాలు ఇవి. బ్రహ్మకు సంబంధించినది బ్రాహ్మీ; గీః-వాక్-వాణీ అనే పదాలకు పలుకబడినవి అని అర్థం. సరః అంటే సరణం-వ్యాప్తి; వ్యాప్తికలది కనుక సరస్వతీ; ఒకరినుంచి మరొకరికి అకాశాదులద్వారా ఒకచోటినుంచి మరొకచోటికి వ్యాప్తిచెందే స్వభావం కలది. ఇక భారతీ పదం నిశ్చితమైన నిర్వచనం ఈయనీయకుండా సుధావ్యాఖ్యాతను సందేహంలో పడవేసింది. కాని ఒకవిధంగా ఆలోచిస్తే ఈ శబ్దరూపనిష్పత్తి ఈ విధంగా ఊహించవచ్చు. బృంహతీతి-బ్రహ్మ-బృహత్; బృహివృద్ధౌ; బ్రహ్మణః ఇయం-వేదా-బృహతః ఇయంబార్హతీ. ఇక్కడ రేఫమీదఉన్న మహాప్రాణాంశం (హకారం) బకారం మీదకు రాగా భారతీ. కాని విశేషం ఏమంటే సరస్వతీ పదంతోపాటు అధికప్రచారంలో ఉన్న శారదాపదాన్ని అమరసింహుడు ఇక్కడ గ్రహించలేదు. శారదాపదం శరత్ శబ్దంనుంచి నిష్పన్నం. శరదృతువులోని వెన్నెలా, ఆ ఋతువున నదీతీరాలలో విశేషంగా కనబడే కాశకుసుమాలూ, శరన్మేఘశకలాలూ, శరత్తులో మానససరస్సునుండి క్రిందికి దిగి గంగాదినదులలో విహారంకోరి దేశభాగంలోకి వచ్చే రాజహంసలూ-అన్నీ

తెల్లనివే. సరస్వతీ రూపం తెల్లనిదే. ఇంతేకాదు శరత్తులోనే నవరాత్రోత్సవాలలో ఆమె ఆరాధన శరత్తులా ఈ విధంగా ఆమెకుండే దృఢతమ సంబంధాన్ని బట్టి సరస్వతికి శారద అనే వ్యవహారం ఏర్పడి ఉండవచ్చు.

ఋగ్వేదంలో సరస్వతీపదం నదీపర్యాయంగానూ, వాక్పర్యాయంగానూ ప్రయోగించి ఉంది. "చత్వారి వాక్పరిమితాపదాని", "ప్రణోదేవీ సరస్వతీ" "దేవీం వాచమజనయన్త దేవాః'' ఇత్యాది ఋక్కులలో. లోకంలో సరస్వతీపదం సర్వసాధారణంగా వాగ్దేవీ పరంగా వాడుకలో ఉంది. కేవల వాక్పరంగా పండితులూ, సంస్కారవంతులూ మాత్రమే వాడుతున్నారు. సరస్వతీ పదంనుంచి నిష్పన్నమైన సారస్వతం వాఙ్మయం ఇంచుమించుగా ఒకే అర్థంలో వాడుతున్నారు. కాళిదాస శాకుంతలంలో "సరస్వతీ స్తుతిమహతీమహీయతాం" అన్నచోట సరస్వతీపదాన్ని వాక్కు అనే అర్థంలోనూ, విక్రమోర్వశీయంలో "సంగతం శ్రీ సరస్వత్యోః" అన్నచోట వాగధిష్ఠాతృదేవతా అనే అర్థంలోనూ ప్రయోగించాడు. జయదేవుడు గీతగోవింద కావ్యంలో ''యదిహరిస్మరణే సరసం మనో, యది విలాస కలాసు కుతూహలం, సరసకోమల కాంతపదావళీం, శృణు తదా జయదేవసరస్వతీం"అనే శ్లోకంలో సరస్వతీ పదాన్ని వాక్కుఅనే అర్థంలో ప్రయోగించాడు. తులసీదాసు వాణీ పదాన్ని వాగధిష్ఠాత్రీ పరంగా ప్రయోగించాడు. "వర్ణానామర్థ సంఘానాం రసానాం ఛన్దసామపి మంగళానాం చ కర్తారౌ వన్దే వాణీ వినాయకౌ"—మల్లినాథుడు ''వాణీం కాణభుజీమజీగణత్" అని వాణీ పదాన్ని వాక్కు అనే అర్థంలో ప్రయోగించాడు. కాళిదాసు మహాకవి భారతీపదాన్ని అర్థమూ అనే అర్థంలో ప్రయోగించి ఉన్నాడు. "తమర్థమివ భారత్యా సుతయా యోక్తుమర్హసి." మమ్మటాచార్యుడు భారతీ పదాన్ని వాక్కు అనే అర్థంలో ప్రయోగించాడు. "భారతీ కవేర్జయతి''. భారతీ అనేది కావ్యాంగాలైన వృత్తులలో ఒకటి. ''కైశిక్యారభటీ చైవ సాత్వతీ భారతీ తథా। చతస్రోవృత్తయో జ్ఞేయాః। రసావస్థాన సూచకాః'' కానీ ఇక్కడ భారతీపదానికి వాక్పర్యాయమైన భారతీపదంతో సంబంధంలేదేమో అని అనిపిస్తుంది. బ్రాహ్మీదత్త వరప్రసాదుడు అని శ్రీనాథుడు బ్రాహ్మీపదాన్ని వాగధిష్ఠాతృదేవత అనే అర్థంలో ప్రయోగించాడు. భోజుడు ఈ మూడు పదాలను ప్రయోగించి ఉన్నాడు. "వాల్మీకేర్వదనారవిన్దాచ్ఛన్దోమయీకాచిదేవం నిస్సారసరస్వతీ". ఇక్కడ సరస్వతి అంటే వాక్కు అని అర్థం. "వాణీవిలాసమపరత్రకృతోపలంభ మంభోజ భూరసహమాన ఇవావిరాసీత్". ఇక్కడ వాణి అంటే వాగధిష్ఠాత్రీ "మధ్యమలోకేఽపి స్వవృత్తం ప్రకాశయితుం కిల భవన్తమేవోపతిష్ఠమానయా నయా భారత్యా". ఇక్కడ వాక్కు,

దేవతా అనే రెండు అర్థాలూ సరిపడతవి. "సారంతు సారస్వతం జానేతే నితరామసౌ గురుకులక్లిష్టోమురారిః కవిః" అని మురారి సరస్వతీపదాన్ని వాక్కు అనే అర్థంలో ప్రయోగించాడు.

పురాణాలో సరస్వతీ, శివుడూ ఇద్దరూ బ్రహ్మకు అపత్యాలు. కనుక వారిద్దరూ ఒకరికొకరు తోబుట్టువులు. కద్రూజాంగాదులతోడబుట్టువు అని తెనాలి రామకృష్ణుడు. కాని మన్మథుని ప్రభావానికి లోబడి విధాత ఆమెనే కామించి తనకు ఇల్లాలినిగా చేసికొన్నాడు. "బ్రహ్మదేవు మొగంబు పడతికి పడకిల్లు చేసిపెట్టినయట్టి చేరకాడు" అని శ్రవణానందంలో తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు అన్నారు. బ్రహ్మ ప్రభుసమ్మతమైన వైదిక వాఙ్మయానికి ప్రతీక. సరస్వతి కాన్తా సమ్మితమై సుకుమారమైన లౌకిక వాక్కుకూ కవిత్వ నృత్య సంగీతాది లలితకళలకూ ప్రతీక. లౌకిక ప్రవృత్తికీ ఆనందానికీ సరస్వతీ రూపమూ, పారలౌకిక సుఖప్రాప్తికీ ధర్మాచరణానికీ వైదిక వాఙ్మయమూ అత్యావశ్యకాలు, వాటి రెంటి సంబంధం విడదీయరానిది. అందుకనే వారు దంపతులు. వైదిక వాఙ్మయం ప్రాచీనం. లౌకిక వాఙ్మయం దానినుంచి అర్వాచీనంగా నిష్పన్నం. కనుకనే బ్రహ్మకు సరస్వతి అపత్యం.

సరస్వతి విద్యా బుద్ధీ వాక్ప్రతిభలకు ప్రతీక. ఆమె అనుగ్రహాన్నిబట్టియే ఇవి జనులకు ఒక్కొక్కరి కొక్కొక్క విధంగా ఎక్కువ తక్కువ పరిమాణాలల్లో లభిస్తవి. ఇవి అన్నీ నిర్మలస్వరూపాలు. వీటిలో ఏకొంచెం దోషం ఉన్నా స్పష్టంగా కనబడుతుంది. అందుచేతనే ఆమె "సర్వశుకా చతుర్ముఖ ముఖాంభోజ వనహంస వధూర్మమ మానసే రమతాం నిత్యం సర్వశుక్లాసరస్వతీ". ఆమెకు మనవారు లౌకికమైన రూపం ఇచ్చి సగుణోపాసనలో పూజకు అనుకూల్యం కల్పించారు. ఆమె స్వరూపం కొందరిదృష్టిలో ఈ విధంగా ఉంది "యాకున్దేన్దు తుషార హార ధవళా యా శుభ్ర వస్త్రాన్వితా। యా వీణావరదణ్డ మణ్డితకరా యాశ్వేత పద్మాసనా। యా బ్రహ్మాచ్యుత శఙ్కర ప్రభృతిభిర్దేవైస్సదా పూజితా। సామాంపాతు సరస్వతీ భగవతీ నిశ్శేషజాడ్యాపహా" ఆమె అనుగ్రహం ఉంటే జడత్వం-బుద్ధిమాంద్యం నిశ్శేషంగా నశించి ప్రతిభ వికసిస్తుంది. ఆమెకు లౌకికస్వరూపం ఇవ్వడంలో ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్కవిధంగా భావనచేశారు. ఆమెకు ఒక చేతిలో కమండలువు, మరొక చేతిలో అక్షమాలా అని ఒకరు, వీణాపుస్తకధారిణీ అని మరొకరు; అక్షసూత్రాంకుశధరా, పాశపుస్తకధారిణీ అని మరొకభావన, ఇవన్నీ ఆమెకు ఏయేవిషయాలపైన అధికారం కలదో వాటినిబట్టి చేసిన భావన. ఆమె ముఖ్యంగా సంగీత సాహిత్యాలకు అధిష్ఠాత్రి. ఆ

రెండు లలితకళలు లౌకిక ప్రవృత్తిలో మానవునికి విశ్రాంతి దామాలు. కడుపు తాపత్రయానికి నిరంతరంగా ఏదో వ్యాపకంలో మునుగుతూ తేలుతూ విసుగెత్తిపోయే మనుష్యునికి ఎప్పటికప్పుడు కొంత విశ్రాంతినిచ్చి అతడు ముందుకు పోవటానికి అవకాశం కలిగించేవి ఈ రెండును. "సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాః స్తనద్వయమ్" అయితే ఈ రెంటిలోనూ సంగీతం వినగానే ఆనందం ఇస్తుంది. దాని అనుభూతికి మెదడుకు శ్రమ ఈయవలసిన పనిలేదు. కవిత్వంలో ఉండేఆనందం ఆలోచించినమీదట కాని అనుభూతికిరాదు. "ఏకమాపాత మధురం। అన్యదాలోచనామృతమ్". సరస్వతీ రూపంవలెనే బ్రహ్మదేవునిరూపం కూడా తగినట్లే భావనచేశారు మనవారు. ఆయన వేద వాఙ్మయానికి ప్రతీక. వేదాలునాలుగు. నాలుగువేదాలూ ఏకకాలంలో పలకడానికి వీలుగా కాబోలు ఆయనకు నాలుగు ముఖాలు.

నాలుగు మోములన్ నిగమ నాదము లుప్పతిలన్ బ్రచండ వా
తూలహతిన్ జనించు రొదతోడి గుహావళి నొప్పు మేరువుం
బోలె బయోజపీఠి మునిముఖ్యులు గొల్వఁగ వాణిఁగూడిపే
రోగల మున్నధాత విభవోజ్జ్వలుఁజేయుతఁ గృష్ణరాయనిన్" అని

లోకపితామహుని వర్ణించినాడు ఆంధ్రకవితా పితామహుడు. బ్రహ్మరజోమూర్తి. అరుణవర్ణుడు. సరస్వతి సత్త్వమూర్తి. శుక్లవర్ణ. కాని వారిద్దరికీ వాహనం హంసయే దీని సమన్వయం ఇలా చెప్పుకోవచ్చు. పాణిని వ్యాకరణంలో ప్రత్యాహారవిధానం ఉంది. దాని ప్రకారం మాహేశ్వర [1]సూత్రాలలో 'అఇఉణ్' లోని 'అ' "ఐఔచ్" సూత్రంలోని "చ్" కలిపి "అచ్" అంటే స్వరాలన్నీ అని అర్థం. "హయవరట్" సూత్రంలోని "హ" "హల్" సూత్రంలోని "ల్" కలిపి ఉచ్చరిస్తే "హల్" అంటే వ్యంజనాలన్నీ అవుతవి. వేదంలో "గౌరా" — గౌతమదారా పదాన్ని సూచిస్తుందంటారు. అలాగే మాతృకాపాఠంలోని "హ"తో ఆరంభించి "హ, క్ష" అయిన తర్వాత "అ ఆ" మొదలైనవి తీసికొని చదువుతూరాగా చివరి అక్షరం "స" అవుతున్నది. ఈ రెండినీ కలిపితే "హస" అవుతుంది. ఉచ్చారణా సౌకర్యానికి అనుస్వారం చేర్చగా "హంస" అయింది. అంటే పై ప్రత్యాహారపద్ధతిప్రకారం ఈ హంస పదం మాతృకా పాఠంలోని అన్నివర్ణాలను చెబుతుంది. వైదిక లౌకిక వాఙ్మయాని కంతటికీ ఈ వర్ణాలే మూలం కనుకనే సరస్వతీబ్రహ్మలు హంసవాహనులు. ఇందుకు ప్రమాణం

1. మహేశ్వర సూత్రాలు : అ ఇ ఉ ణ్, ఋ ఌ క్, ఏ ఓ ఙ్, ఐ ఔ చ్, హయవరట్, లణ్, ఞమఙణనమ్, ఝభఞ్, ఘఢధష్, జబగడదశ్, ఖఫఛఠథచటతవ్, కపయ్, శషసర్, హల్.

"నిరంతర మజపా హంస ఇత్యేవ మాతృకా పంచాశదక్షర విగ్రహేణాకారాది క్షకారాన్తేన వ్యాప్తాని భువనాని శాస్త్రాణి ఛన్దాంసీత్యేవం భగవతీ సర్వం వ్యాప్నోత్యేవ" అని త్రిపురా తాపిన్యుపనిషత్.

" సర్వదేహస్య మధ్యస్థో హంస ఏవ మహేశ్వరః
పృథివ్యాది శివాన్తంతు అకారాద్యాశ్చ వర్ణకాః
కూటాన్తా హంస ఏవస్యాత్ మాతృకేతి వ్యవస్థితాః
మాతృకారహితం మన్త్రం ఆదిశ్యేతే నకుత్ర చిత్" అని బ్రహ్మవిద్యోపనిషత్.

"హంస హంసేత్యముం మన్త్రం జీవో జపతి సర్వదా". ఈ విధంగా హంసపదం సర్వ వాఙ్మయానికీ ప్రతీక. కనుక లౌకిక వైదిక వాఙ్మయమూర్తులైన సరస్వతీబ్రహ్మలు హంసవాహనులనడం సమంజసమే. ఆ హంస తెల్లనిది కావడంచేత ఈ వాహన కల్పనంవలన సరస్వతియొక్క సర్వశుక్లాత్వం మరింత ప్రకాశించ వీలైంది.

అష్టోత్తరశతోపనిషత్తుల్లో సరస్వతీరహస్యోపషత్తు ఒకటి. ఋషులు కొందరు ఆశ్వలాయనమహర్షి కడకు పోయి "కేనోపాయేన తజ్ఞానం తత్పదార్థావభాసకం యదుపాసనయాతత్త్వం జానాసి భగవన్ వద" అని ప్రశ్నించారు. "సరస్వతీ దశశ్లోక్యా సఋచా బీజ మిశ్రయా స్తుత్వాజప్త్వా పరాం సిద్ధి మలభం మునిపుంగవాః" అని ఆశ్వలాయనుని సమాధానము. ఈ ఉపనిషత్తులో ఇచ్చిన ఋక్కులు చూడగా ఋగ్వేదంలో సరస్వతికి ఇయ్యబడిన ప్రాముఖ్యం తెలుస్తుంది. వీటిలోకొన్ని యాజుష బ్రాహ్మణంలోను, యాస్కునిరుక్తంలోను, వ్యాకరణభాష్యంలోనూ ఈయబడినవి. వీటిని యాస్క పతఞ్జలులు వ్యాఖ్యానించి ఉన్నారు. ఈ ఋక్కులలో చక్కని వాక్తత్త్వ వివేచనము ఉన్నది. ఈ ఋక్కులు ఇవి.

"ప్రణోదేవీ సరస్వతీ। వాజేభి ర్వాజినీవతీ। ధీనామ విత్ర్యవతు"॥ 1

"ఆనో దివో బృహతః పర్వతా దా। సరస్వతీ యజతాగంతు యజ్ఞమ్
ఇయందేవీ జుజుషాణా ఘృతాచీ। శగ్మాంనో వాచ ముశతీశృణోతు॥" 2

"పావకానః సరస్వతీ। ర్వాజేభిర్వాజినీవతీ। యజ్ఞంవష్టు ధియావసుః॥" 3

"చోదయిత్రీ సూనృతానాం। చేతంతీ సుమతీనామ్। యజ్ఞం దధే సరస్వతీ॥" 4

"మహో అర్ణః సరస్వతీ ప్రచేతయతికేతునా। ధియోవిశ్వావిరాజతి॥" 5

"చత్వారి వాక్పరిమితాపదాని। తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యేమనీషిణః।
గుహాత్రీణి నిహితానీం గయంతి। తురీయం వాచో మనుష్యా వదంతి॥" 6

"యద్వాగ్వదంత్యవిచేతనాని। రాష్ట్రీదేవానాం నిషసాదమంద్రా
చతస్ర ఊర్జం దురుహే పయాంసి। క్వస్విదస్యాః పరమం జగామ॥" 7
"దేవీం వాచ మజనయంత దేవాః। తాం విశ్వరూపాః పశవో వదంతి
సానో మంద్రేష మూర్జందుహానా। ధేనుర్వాగస్మానుపసుష్టుతైతు॥" 8
"ఉతత్వః పశ్యన్నదదర్శ వాచమ్। ఉతత్వఃశృణ్వన్ న శృణోత్యేనామ్
ఉతోత్వస్మై తన్వాం విసస్రే। జాయేవ పత్య ఉశతీసువాసాః॥" 9
"అంబితమే నదీతమే। దేవి తమే సరస్వతి
అప్రశస్తా ఇవస్మసి। ప్రశస్తి మంబనస్కృధి॥" 10

దశశ్లోకీ శ్లోకాలు ఇవి.

యా వేదాంతార్థ తత్త్వైక స్వరూపా పరమార్థతః
నామ రూపాత్మ నా వ్యక్తా సామాం పాతు సరస్వతీ 1

యాసాం గోపాంగ వేదేషు చతుష్వేకైవ గీయతే
అద్వైతా బ్రహ్మణశ్శక్తిః సామాంపాతు సరస్వతీ 2

యా వర్ణపద వాక్యార్థా స్వరూపేణైవ వర్తతే
అనాది నిధనానన్తా సామాం పాతు సరస్వతీ 3

అధ్యాత్మమధి దైవంచ దేవానాం సమ్యగీశ్వరీ
ప్రత్యగాస్తే వద న్తీయా సామాంపాతు సరస్వతీ 4

అంతర్యామ్యాత్మనా విశ్వం త్రైలోక్యం యానియచ్ఛతి
రుద్రాదిత్యాది రూపస్థా యస్యామావేశ్యతాపునః
ధ్యాయన్తి సర్వరూపైకా సామాంపాతు సరస్వతీ 5

యా ప్రత్యద్దృష్టిభిర్జీవై ర్వ్యజ్యమానానుజాయతే
వ్యాపినీ జ్ఞప్తిరూపైకా సామాంపాతు సరస్వతీ 6

నామ జాత్యాది భిర్భేదై రష్టధాయా వికల్పితా
నిర్వికల్పాత్మ నావ్యక్తా సామాంప్తాతు సరస్వతీ 7

వ్యక్తా వ్యక్త గిరస్సర్వే వేదాద్యా వ్యాహర న్తి యాం
సర్వకామదుఘాధేనుః సామాంపాతు సరస్వతీ 8

యం విజిత్వాఖిలం బద్ధం నిర్మధ్యాఖిల వర్త్మనా
యోగీ యాతి పరం స్థానం సామాంపాతు సరస్వతీ 9

నామరూపాత్మకం సర్వం యస్యామావేశ్యతాం పునః
ధ్యాయన్తి సర్వరూపైకా సామాంపాతు సరస్వతీ 10

ఈ దశశ్లోకికి ముందు ప్రార్థనాశ్లోకమిది.

"నీహారహార ఘనసార సుధాకరాభాం
కల్యాణదాం కనక చంపక దామ భూషాం
ఉత్తుఙ్గ పీన కుచకుమ్భ మనోహరాంగీం
వాణీం నమామి మనసావచసావిభూత్యై ॥

ఈ దశశ్లోకికి చివర ప్రార్థనాశ్లోకములు.

చతుర్ముఖముఖాంభోజ వనహంసవధూర్మమ
మానసే రమతాం నిత్యం సర్వశుక్లా సరస్వతీ 1
నమస్తే శారదే దేవి కాశ్మీర పురవాసిని
త్వామహం ప్రార్థయేనిత్యం విద్యాదానంచ దేహిమే 2
అక్షసూత్రాంకుశధరా పాశపుస్తక ధారిణీ
ముక్తాహార సమాయుక్తా వాచి తిష్ఠతు మేసదా 3
కంబుకంఠీ సుతామ్రోష్ఠీ సర్వాభరణభూషితా
మహాసరస్వతీదేవి! జిహ్వాగ్రే సన్నివేశతామ్ 4
యా శ్రద్ధా ధారణా మేధా వాగ్దేవీ విధి వల్లభా
భక్త జిహ్వాగ్రసదనా శమాది గుణదాయినీ 5
నమామి యామినీనాథ లేఖాలంకృత కున్తలామ్
భవానీం భవసన్తాప నిర్వాపణ సుధానదీమ్ ॥ 6

కుమారసంభవంలో తారకాసురపీడితులైన దేవతలు బ్రహ్మకడకు వెళ్ళి ఆయనను స్తుతించారు. ఆస్తుతివిని బ్రహ్మ "ఇతి తేభ్యఃస్తుతీఃశ్రుత్వా। యధార్థాహృదయంగమాః। ప్రసాదాభిముఖోవేధాః। ప్రత్యువాచదివౌకసః॥ పురాణస్యకవేస్తస్య। చతుర్ముఖసమీరితా। ప్రవృత్తి రాసిచ్ఛదానాం। చరితార్థా చతుష్టయీ॥ (కుమార సంభవము-రెండవసర్గ-16,17) దానిని వ్యాఖ్యానిస్తూ మల్లినాథుడు చతుష్టయీ చతుర్విధా శబ్దానాం ప్రవృత్తిః-వైఖరీ ప్రముఖా వాగ్వృత్తిః-ఉక్తఞ్చ "వైఖరీ శబ్దనిష్పత్తిః। మధ్యమాశ్రుతి గోచరా। జ్యోతితార్థాచ పశ్యన్తీ। సూక్ష్మా వాగనపాయినీ।" ఈ విషయం కూడా పై ఋక్కులలోని విషయాన్ని వివరించేదే. దీనినిబట్టే ఋగ్వేదంనాటికే వాక్తత్త్వాన్ని మన ఋషులు ఎంతగా వివేచించారో తెలుస్తుంది. పైన చూపిన దశశ్లోకలోని

శ్లోకాల అర్థాల్ని పరిశీలిస్తే వాగుపాసనావిధానం దానిలోని అంతర్యం అమూర్త పదార్థానికి మనవారు చేసిన మూర్తి కల్పనా దాని ఉద్దేశ్యం స్పష్టమవుతుంది. ఈ విధంగా ప్రాణులమధ్యా పరస్పరభావ ప్రకటనానికి పనికివచ్చే వాక్కు మనుష్యులకు మాత్రమే ఉంది. తిర్యక్కులకు ఇట్టిదిలేదు. అవి తమ మనస్సులలోని క్షుత్పిపాసాది సహజచిత్తవృత్తులను (Instincts) ఏవో ధ్వనులద్వారా తెలుపుతాయి. మానవుడు వాటికి ఇదమిత్థమని అర్థనిర్ణయం చేయలేడు. ఆధ్వనుల్లో వైవిధ్యమూ స్పష్టతాలేదు. పైగా ఆధ్వనులు ఆయాప్రాణులమధ్య పారస్పరిక భావప్రకటనకు పనికిరావు. అందుచేతనే అవి మానవునికంటె వెనుకబడిఉన్నాయి. వాటిని అవ్యక్తవాచః అని మానవులను వ్యక్తవాచః అని అన్నాడు పాణిని.

ఆర్ష సంప్రదాయాల్లో గాయత్ర్యుపాసనానికి విశిష్టస్థానం ఉంది. సంధ్యావందనంలో ముఖ్యభాగం గాయత్రీమంత్రజపం. రెండవది సూర్యోపస్థానం. సంధ్యావందనం నిత్యమైన అనుష్ఠేయకర్మ. అంటే అది చేసినందువలన ఫలితం కలగడం ఎట్లాఉన్నా చేయకపోతే ప్రత్యవాయం అనే దోషం ప్రాప్తిస్తుంది. అది తప్పక చేయవలసిన అనుష్ఠానం. గాయత్రి మంత్రార్థం విచారిస్తే సూర్యతేజస్సును మనలోనికి ఆవాహన చేసికొనడమే దాని అంతర్యం. "యోదేవః సవితాఽస్మాకం ధియోధర్మాది గోచరాం, ప్రేరయేత్త స్యయద్భర్గ స్తద్వరేణ్య ముపాస్మహే" సూర్యోపస్థానంకూడా అంతే. అఖిల జగత్తును భాసింపజేసే ఆదిత్యగతమైన తేజస్సు మన దేహమ్మీద ప్రసరిస్తే కలిగే ఫలితాలు ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో ఇలా చెప్పిఉంది. భుజింపబడిన తేజస్సు జీర్ణమై మూడు విధములగుచున్నది. స్థూలాంశము ఎముక. మధ్యాంశము మజ్జ. సూక్ష్మాంశము వాక్కు అగుచున్నది. (6వ ప్రపాఠకము-5వ ఖండము). కనుక వాక్సిద్ధికోసం గాయత్ర్యనుష్ఠానం, సూర్యోపాసనం చేయాలి. సూర్యతేజస్సునుంచి అస్థివృద్ధి జరుగుతుందనేది నేటి వైజ్ఞానికులు పరిశోధనచేసి కనుకొన్న విషయం. ఇది ఆర్యఋషులు ఆనాడే మనకు తెలిపి. దానిలో వాక్సిద్ధికి సంబంధించిన మరొక విషయంకూడా మనకు అందించారు. ఈ వాక్కుయొక్క విరాడ్రూపమే సమస్త వైదిక లౌకిక వాఙ్మయమున్నూ; వాక్కే గాయత్రి; "వాగ్వైగాయత్రి" అనుశ్రుతి. "అనఘ! సావిత్రియనఁగ గాయత్రి యనఁగ, విశ్వజనయిత్రి యనఁగఁజతుర్వేదమాత!", యనబరా పరబ్రహ్మద్వయంబనంగ, నమ్మహాదేవికి సమాహ్వాయాంతరములు॥(కాశీఖండము. 3-193). సవితా అంటే సూర్యుడు. సవితకు సంబంధించినది సావిత్రి. ఈ విధంగా ఆమె "కడుపు చల్లంగ వేదాళిఁగన్న తల్లి" (కాశీ. 3-185) "గాయత్రి ఛందసాం మాతా" ఉపో

ధ్యాతం. "అర్క-బింబాభివ్యక్తా ఆదిత్య శబ్దవాచ్యా పరబ్రహ్మరూపా చిచ్ఛక్తిరేవ సంధ్యాదేవతా'' "ఆదిత్యరూపా చిచ్ఛక్తిరేవ గాయత్ర్యాభాభవతి." సవితకు సంబంధించిన కనుక ఆమెయే సావిత్రి. "వాగ్వై గాయత్రీ" అనే శ్రుతినిబట్టి వాక్కూ-గాయత్రీ-అభిన్నాలు. వాగధిష్ఠాత్రి దేవత సరస్వతి. ఈ విధంగా గాయత్రీ-సావిత్రీ-సరస్వతీ-ఈ ముగ్గురికీ అభేదం సిద్ధిస్తున్నది. వీరిని ఉపాసించే మార్గాలు మాత్రం అధికారభేదాన్నిబట్టివేరువేరుగా ఉన్నై.

సరస్వతీ పర్యాయపదాలకు లోకవ్యవహారంలో విశేషమైన స్థానం ఉంది. ఎంతమందో స్త్రీలకు వాణీ, భారతీ, సరస్వతీ, శారద అనే పేర్లు వింటూ ఉన్నాము. శ్రీ శంకరభగవత్పాదులతో వాదించి పరాజితుడై సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించి సురేశ్వరాచార్యుడైన మండన మిశ్రపండితుని పత్ని పేరు ఉభయభారతి. తనభర్తకూ భగవత్పాదులకూ జరిగిన వాదంలో మధ్యవర్తిని కావడం ఆమె పాండితీవిశేషానికి చిహ్నం. కవిరాజూ రాజకవీఐన భోజుడు రచించిన అలంకారశాస్త్రం పేరు సరస్వతీ కంఠాభరణం. తంజాపురనాయకరాజుల కొలువుకూటం, గ్రంథాలయం పేరు సరస్వతీమహల్. శారదాతనయుడొక సుప్రసిద్ధాలంకారికుడు. సుబ్రహ్మణ్య భారతి అనేపేరు, "సరస్వతీ పుత్ర" అనే బిరుదు మనకు తెలిసినవే.

సంస్కృత వాఙ్మయంలో ఈ సరస్వతిప్రార్థనకు ప్రచురమైన స్థానమున్నది. "సహనావవతు'' ఇత్యాది శాంతి పాఠమూ, ఋగ్వేదంలోని ఋక్కులూ ఈ విషయంలోని ముఖ్యమైన దృష్టాంతాలు. గాయత్ర్యుపాసన సంధ్యావందనంలో ముఖ్యభాగంగా ఉండడం దానిలోని సూర్యోపస్థానాదికం మన ఆర్యఋషులు మన కందించిన అమూల్యమైన సంప్రదాయధనం. ఇక ఆది కవి వాల్మీకి. మహాతపస్విఐన అతని దగ్గరకు బ్రహ్మదేవుడే స్వయంగా సరస్వతిని పంపాడు. "శ్లోక ఏవత్వయాబద్ధో నాత్ర కార్యా విచారణా మచ్ఛన్దాదేవతే బ్రహ్మన్ప్రవృత్తేయం సరస్వతీ" అని బ్రహ్మవచనం. కాళిదాసు శాకున్తల విక్రమోర్వశీయాల భరత వాక్యాల్లో సరస్వతీ స్మరణ చేశాడు. ఆచార్య దండి తన కావ్యాదర్శారంభంలో సరస్వతీ ప్రార్థన చేశాడు. "చతుర్ముఖముఖాంభోజ...'' ఇత్యాది శ్లోకం అదే. మమ్మటాచార్యులు కావ్య ప్రకాశంలో" నియతికృతనియమరహితాం। హ్లాదైక మయీమనన్యపర తన్త్రాం। నవరస రుచిరాం నిర్మితి। మాదధతీ భారతీకవేర్జయతి॥'' త్రివిక్రమభట్టు నలచంపువులో ''జయతిగిరి సుతాయాః కామసన్తాప వాహి। న్యురసి రసనిషేకశ్చాందన శ్చంద్రమౌళిః। తదనుచ విజయన్తే కీర్తి భాజాం కవీనాం। అసకృదమృత బిన్దుస్యన్దినో వాగ్విలాసాః॥'' విద్యానాథుడు

ప్రతాపరుద్రీయారంభంలో "విద్యాక్షైరవ కౌముదీం శ్రుతిశిరస్సీమన్త ముక్తామణిం దారాన్ పద్మభువః త్రిలోకజననీం వన్దే గిరాం దేవతాం। యత్పాదాబ్జ నమస్క్రియా స్సుకృతినాం సారస్వత ప్రక్రియా। బీజన్యాసభువో భవన్తి కవితానాట్యైక జీవాతవః" శ్రీ మల్లి నాథుఁడు ''శరదిన్దు వికాసమన్దహాసాం। స్ఫురదిన్దీవరలోచనాభిరామాం। అరవిన్దసమాన సున్దరాస్యాం। అరవిన్దాసన సున్దరీముపాసే॥'' ''తద్దివ్య మవ్యయం ధామ। సారస్వత ముపాస్మహే। యత్ప్రకాశాత్ప్రలీయన్తే మోహాన్ధతమసచ్ఛటాః॥, తులసీదాసు "వర్ణానా మర్థసంఘానాం। రసానాం ఛన్దసామసి। మంగళానాంచకర్తారౌ। వన్దేవాణీ వినాయకౌ॥

సరస్వతికి ఇంత గొప్పతనం ఉన్నది. కాని సరస్వతి ఎవరిని విశేషంగా అనుగ్రహిస్తుందో వారిని లక్ష్మి దూరంనుంచి కూడా చూడదు అని ప్రవాదం. లక్ష్మి విష్ణుపత్ని. బ్రహ్మ విష్ణు తనయుడు. సరస్వతి లక్ష్మికి కోడలు. అత్తా కోడండ్రపోరు లోకంలో సహజమే అని చమత్కారం. మొత్తంమీద మతిమంతులు దరిద్రులు కావడం లోకంలో చాలా వరకు కనబడుతుంది. ఈ దోషంవలన క్లేశం కాళిదాసు కూడా అనుభవించాడో ఏమో తెలియదు. అతని విక్రమోర్వశీయంలో భరతవాక్యమిలా ఉన్నది. పరస్పర విరోధిన్యోః। రేకసంశ్రయ దుర్లభం। సంగతం శ్రీ సరస్వత్యోః। భూతయేఽస్తు సదాసతామ్॥ భర్తృహరి చెప్పిన ఈశ్లోకాలున్నూ అదే అభిప్రాయాన్ని బలపరుస్తున్నవి. "గజ భుజంగ విహంగమ బన్ధనమ్। శశి దివాకరయోర్గ్రహ పీడనమ్। మతిమతాఞ్చ విలోక్య దరిద్రతాం। విధిరహోబలవానితి మేమతిః॥ అయినా ఏ ధనమూ విద్యకు సాటికాదు. "స్వగృహేహే పూజ్యతే మూర్ఖః। స్వగ్రామే పూజ్యతే ప్రభుః। స్వదేశే పూజ్యతే రాజా। విద్వాన్ సర్వత్రపూజ్యతే॥ ఈ విషయమే శ్రీనాథుడు "ఏ భయంబును నెచ్చోట నెనయలేదు। నరునకెప్పాట విద్యాధనంబ ధనము। చోరబాధాదికము చేతఁ జూఱబోవు ధనము ధనమౌనె ఎన్నిచందములఁ దలఁప'' అన్నాడు. విద్యావంతులతోనూ సత్కవులతోనూ సాటిఎవ్వరూ కారు. ఓ రాజులారా। వారితో పోటీ పెట్టుకొనవద్దు. వారిని అనాదరం చేయవద్దు। వారిధనం ముందు నీ ధనం ఎంత ? అని మందలించాడు భర్తృహరి.

''శాస్త్రోపస్కృత శబ్దసున్దరగిరః శిష్యప్రదేయాగమాః।
విఖ్యాతాః కవయో వసన్తివిషయే యస్యప్రభోర్నిర్ధనాః
తజ్జాడ్యం వసుధాధిపస్య;— సుధియ స్త్వర్థం వినాపీశ్వరాః
కుత్స్యాః స్యుః కుపరీక్షకైర్నమణయోర్యైరర్ఘతః పాతితాః॥"

"అధిగత పరమార్థా న్పండితాన్ మాఽచమంస్థాః
తృణమివ లఘులక్ష్మీర్నైవ తాన్సంవృణద్ధి
అభినవ మదలేఖాశ్యామ గండస్థలానాం
న భవతి బిసతన్తుర్వారణం వారణానామ్".
"జయన్తితే సుకృతినో। రససిద్ధాః కవీశ్వరాః
నాస్తితేషాం యశఃకాయే। జరామరణజం భయమ్"

ఇటువంటి విద్యాధనం లభించటానికి సరస్వతీ కటాక్ష వీక్షణ ప్రసారం ఆవశ్యకం. అది లేనిదే ఎవ్వరైనా సరే నోరుమెదల్పలేక మూఢులూ మూకులూ ఐపోవలసిందే. తదనుగ్రహ సంపాదనార్థం నిరంతమూ అనుష్ఠానం చేయాలి. తత్త్వజ్ఞానంతో చేసే అనుష్ఠానం ఉత్తమఫల ప్రదం. ఋషులు ఇలాంటివారు. వారు వాణీతత్త్వం ఎఱిగిన వారు, వారు ఆమెను స్తుతించడం, పూజించటం, మంత్రం జపించడం ఆవశ్యకం కాదు. వారిపై సరస్వతీ మధు మధురదృష్టి ప్రసరించింది. వాను మన్త్రద్రష్టలైనారు. ఉపనిషదుపదేష్టలైనారు. ఆదికవి వాల్మీకి అట్టివాడే. వేద ప్రతిపాద్య విషయ ప్రతిపాదకమైన రామాయణం రచించి లౌకికసారస్వతంలో తానే ఆదికవి ఐనాడు. తత్త్వజ్ఞానంలేని సాధారణులు మన్త్రానుష్ఠానాదికం, పూజాపురస్కారాలూ, స్తోత్రపాఠాదికం ద్వారా దేవతానుగ్రహసిద్ధి పొందాలి. కవులు తమ కావ్యారంభంలో సరస్వతీ స్తుతి చేయడం ఇటువంటిదే.

తెలుగు కవులలో మనకు తెలిసినంతవఱకు నన్నయ మొదటివాడు. అతడు గాని తిక్కన, భాస్కరుడూ, నాచనసోమనాదులు కొందరు తమ కావ్యాల ఆరంభంలో సరస్వతీప్రార్థన చేయలేదు. మిగిలినవారు చాల వరకు తమకావ్యాల ఆరంభంలో సరస్వతీ ప్రార్థన సంప్రదాయంగా పాటిస్తూ వచ్చారు. వాటిలో ఒక్కొక్క విశేషం గోచరిస్తూ ఉన్నది. వీటిలో చాలా పద్యాల్లో ఆకావ్యంలోని కథావస్తువు ధ్వనించటం కనబడుతుంది. "లౌకికానాంహిసాధూనా। మర్థం వాగను వర్తతే। ఋషీణాంపునరాద్యానాం వాచమర్థోఽనుధావతి" అని భవభూతి. కవులఋష్యంశ కలవారు "నానృషిః కురుతే కావ్యమ్" ఐనా వారు సాక్షాత్తుఋషులుకారు, వీరు అన్నదల్లా జరగడం సాధ్యం కాకపోవచ్చు. కాని కొందరి వాక్కుకు అటువంటిశక్తి కూడా ఉన్నదని వారిని గూర్చి జనపరంపరలో ఉన్న కథలు తెలుపుతూ ఉన్నై. అంతకాకపోయినా కవులుపై శ్లోకంలో చెప్పిన లౌకిక సాధువులు మాత్రం ఔతారు. కనుక అప్రయత్నంగానైనా వారివాక్కు తమ కావ్యంలో ముందురాబోయే కథావస్తువును సూచించడం సంభవమే. మరి కొన్నిటిలో ఆయా కవులు తమ కవితాలక్షణాన్ని స్ఫురింప జేయడం కనబడుతుంది. సాహిత్య చారిత్రిక అంశాలు కొన్నిటిలో స్ఫురిస్తున్నై.

—రచయిత

భారతీ వైభవం

తల్లీ ! నిన్ను దలంచి పుస్తకము చేతన్ బూనితిన్ నీవు నా
యుల్లంబందున నిల్చి జృంభణముగా నుక్తుల్ సుశబ్దంబు శో
భిల్లం బల్కుము నాదువాక్కునను సంప్రీతిన్ జగన్మోహినీ!
ఫుల్లాబ్జాక్షి! సరస్వతీ! భగవతీ! పూర్ణేందు బింబాననా!

సమస్త విద్యలకు తల్లి సరస్వతీ! నేను నిన్ను స్మరిస్తూ పాఠానికై పుస్తకం చేత పట్టాను. నీవు ఎల్లప్పుడూ నా ఉల్లంలో నిల్చి ఉండి నన్ను అనుగ్రహించు. నా మనస్సు సర్వదా నీమీదనే-అంటే విద్యమీదనే శ్రద్ధతో ఉండేటట్లు దయచూడు. ప్రతిభా స్వరూపవైన నీవు నా ఉల్లంలో నెలకొని ఉండాలి. నేను ప్రతిభాసంపన్నుణ్ణి కావాలి. ఉచ్చారణదోషం, పద అసాధుత్వదోషం మొదలైనలోపాలు లేని సుశబ్దాలూ విద్యలూ నాకు ప్రసాదించు. నీవు జగన్మోహినివి. అన్ని జగత్తులవారినీ ముగ్ధులను చేయగలవు. మంచి వాక్కు యొక్క ప్రభావం అటువంటిది. అది నీ దయతో నాకు లభించాలి.

కావ్యరచనారంభంలో కవిచేసే ప్రార్థనగా దీన్ని సమన్వయించవచ్చు; నేను నిన్ను స్మరిస్తూ కావ్యరచనకు పూనుకొన్నాను. నీవు నా ఉల్లంలోనిల్చి ఉండు. నా చిత్తం ప్రతిభా భాసమానం చేయి-సుశబ్దంతో కలిసి శోభిల్లే ఉక్తులు అంటే-సూక్తులు. నా వాక్కునుండి విజృంభించేటట్లు అనుగ్రహించు. అవి సుశబ్దాలు కావాలి-సౌశబ్ద్యం కలిగి వ్యాకరణ దోషాలు కావ్యదోషాదికం లేనివై ఔచిత్య శోభితంగా ఉండాలి. నీవు జగన్మోహినివి. కావ్యం మాధుర్య సంపన్నంచేసి జనులను ముగ్ధులనుగా చేయగలవు.

2

క్షోణితలంబున [నె] న్నుదురు సోఁకగ మ్రొక్కి నుతింతు సైకత
శ్రోణికిఁ జంచరీక చయసుందర వేణికి రక్షితామర
శ్రేణికిఁ దోయజాత భవచిత్తవశీకరణైక వాణికిన్
వాణికి నక్షదామశుక వారిజ పుస్తక రమ్యపాణికిన్.

3

శారద నీరదేందు ఘనసార పటీరమరాళ మల్లికా
హారతుషార ఫేన రజతాచలకాశ ఫణీశకుందమం
దారసుధాపయోధిసిత తామరసామరవాహినీ శుభా
కారతనొప్పు నిన్ను మదిఁగానఁగ నెన్నడు గల్గు భారతీ॥

4

అంబనవాంబుజోజ్జ్వల కరాంబుజ శారదచంద్ర చంద్రికా
డంబరచారుమూర్తి ప్రకటస్ఫుట భూషణ రత్నదీపికా
చుంబిత దిగ్విభాగ శ్రుతిసూక్తి వివిక్త నిజప్రభావ భా
వాంబరవీధి విశ్రుత విహారిణి నన్ గృపఁజూడు భారతీ॥

శ్రీ బమ్మెరపోతనామాత్యుని శ్రీమదాంధ్ర మహాభాగవతంలోనిది ఈ సరస్వతీ స్తుతి పద్యాలు. క్షోణితలంబు;-ఈపద్యంలో కనబడే విశిష్టతలలో చూడగానే అతిస్పష్టంగా కానవచ్చేది సహజ పాండిత్యుని సహజలక్షణం ఐన అంత్యానుప్రాసం. ఇది ఆయన కవిత్వంలో దాదాపు చాలావరకు సార్వత్రికమే. పద్యంలో ఆపాతతః కనబడే భావమూ సరస్వతీ రూపవర్ణనా సరళంగానూ సాధారణంగానూ ఉన్నట్లుంది. కాని దీంట్లో ఏ తత్కావ్యగత వస్తువు కొంత ధ్వనితమౌతున్నది. సైకతశ్రోణిపదంచేత కృష్ణైక గత జీవితలైన గోపసైకత శ్రోణుల మధురభక్తిని, చంచరీక పదంచేత భ్రమరగీతలకు గల ప్రాముఖ్యం ద్యోతకమౌతున్నది. ఈ కావ్యంలో ఆదినుండి అంతంవరకూ సార్వత్రికంగా ఉన్నవిషయం రక్షితామరశ్రేణి ఐన అమరసమూహాన్ని రక్షించిన వాసుదేవుని అవతార వర్ణనమే. వాణియొక్క-వాణి-వాక్కు తోయజాత భవుని-బ్రహ్మయొక్క చిత్తాన్ని వశీ కరించుకొనగలది. బ్రహ్మసర్వవేదాలకు ప్రతీకం. అతని చిత్తాన్ని-అంటే వేదాలపరమ తాత్పర్యాన్ని వశీకరించుకొనే ఉత్తమవాక్కులు ఉపనిషత్తులు సర్వవేదాంత సారప్రతి పాదకమే ఈ భాగవతం. అక్షములు-ఇంద్రీయాలు-అనే పశువులకు ధామ- పశువులను కట్టివేసే త్రాడు-వంటివాడయిన-మనస్సుతో సహా ఇద్రియములను నిగ్రహించిన వాడైన శుకుడు అనే-వా- వికల్పములకు అరి-శత్రువు-యోగి అతడు. అన్ని ద్వంద్వా లకూ బ్రహ్మయొక్క జగత్తుయొక్క సత్యత్వ నిత్యత్వాల విషయంలో ఏ సంశయా లకూ తావులేని నిశ్చితాత్ముడు· అతనినుండి-జ-పుట్టిన పుస్తకం ఏ తద్భాగవతమే దానితో రమ్యమైన పాణిగలది వాణి. ఈ భాగవతం వాణీ కరకమలానికి అలంకార

భూతమని భావం. "నిగమకల్పతరోర్గళితం ఫలం శుక ముఖాదమృత ద్రవసంయుతం; పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహోరసికా భువి భావుకాః" నేను రచించబోయే మహాగ్రంథం ఇంత ఉత్కృష్టమైనది కనుక ఇది తెలుగు వారికి ఇహపరసాధనం అవశ్య పఠనీయం అని పోతనామాత్యుడు తన కావ్యవిశిష్టతను తెలుపుచున్నాడు. తద్వారా పఠితలను స్వకావ్యపఠనోన్ముఖుల్ని చేస్తున్నాడు.

శారద నీరదేందు :- భారతీదేహ వర్ణానికి తులనాసామాగ్రిగా శారద నీరదం మొదలైనవి చెప్పడం సహజం. ఇటువంటి వాగ్దేవి తన హృదయంలో సాక్షాత్కరించా లనే ఔత్సుక్యం కవి ఈ పద్యంలో వ్యక్తంచేశాడు.

భారతి యొక్క వ్యక్తమయిన రూపం కావ్యం. దీనికి ప్రధానమైన సాధన సామగ్రి ప్రతిభా ప్రభావితమైన వాక్కులు. అవి తన మదికి భాసించాలనేదికూడా కవి అనుభూతి పొందే ఔత్సుక్యంలో విషయమే ఆ వాక్కులో నిర్మలమయి శారదనీరదం వలె ఉండాలి. వాటికి కాంతీ ఆర్ద్రితా గురుత్వమూలేవు. గాలికి చెదరిపోతవి. ఇందుడు వృద్ధిక్షయాలకు పాత్రమైనవాడు, కళంకి; ఘనసారం గాలిలో కలిసిపోతుంది మరాళం సంవత్సరంలో కొన్నిమాసాలే కనబడి మళ్లీ మానస సరస్సుకు చేరుకొంటుంది. మల్లికా హారం శీఘ్రంగా మ్లానమౌతుంది. తుషారానికి ధైర్యం స్థైర్యం లేవు. ఫేనం శుష్కమూ కాదు. రసార్ద్రిమూ కాదు రజతాచలం. అందరికీ అందరానిది. కాశమ్ సుమాలు నిర్గం ధాలు. శరతులోనే వాటి వికాసం. ఫణీశుడు ఎంత మంచివాడైనా ఫణికనుక అతని పేరు చెప్పితే భయమే. కుందాలు మందారాలూ మల్లికలతోపాటే సుధాపయోధ మథనానికి లోనయింది. సితతామరసశోభ సూర్యు డున్నంతసేపే. అమరవాహిని విష్ణుపాదోద్భవ; త్రిలోక పావని ; సర్వకాలీన ; రసార్ద్రిహృదయ; మహాదేవ శిరోధార్య; అటువంటి శుభాకారం కల వాక్కులే తాను రచించబోయే అమరవాహినీ జనకుని గుణాను వర్ణన పరమైన కావ్యరచనకు అనుకూల అనేది కవియొక్క భావన ఐనట్లు ఊహించవచ్చు.

అంబ నవాంబుజోజ్జ్వల :— శారదా రూపవర్ణనంతోనూ ఆమె మహిమను వర్ణనం తోనూ భారతిని కవి ప్రార్థించడం ఈ పద్యంలో అప్రయత్నంగా కనబడే విషయం.

కవి తాను వ్రాయబోయే శ్రీమద్భాగవతం లోని శైలి నవాంబుజాల వలె ఉజ్జ్వలంగా వెలుగొందాలి. ఆకావ్యం శరత్కాలీన చంద్రునిచంద్రికవలె చారుమూర్తి కావాలి. కళంకం చంద్రునికి ఉన్నది. కాని అతని చంద్రిక నిర్మలమూ అహ్లాదజన కమూ ప్రకటమై స్ఫుటంగా కనబడే కావ్యశోభాధాయక ధర్మాలైన ఓజః ప్రసాద మాధుర్యాలూ శబ్దార్థాలంకారాలూ అనే రత్న దీపికలు కావ్యప్రకీర్తిని దిగ్విభాగాలను

చుంబించేటట్టు చేయాలి. కావ్యము యొక్క ప్రభావాన్ని దానిలో ప్రతిపాద్యమైన భగవత్తత్వభావ వర్ణననూ వివేచించడానికి సమర్థమై శ్రుతివలె పవిత్రమయి సౌష్ఠవంతోనూ నుడికారంతోనూ ఒప్పే తిన్నని పలుకులతో తన కావ్యం నిండారి ఉండాలి. ఆరచన పారమార్థిక విషయ మాత్ర ప్రతిపాదకమై కేవలం పురాణరచనగా కాక భావనలు అనే అంబరవీధిలో విశ్రుతవిహారం చేస్తూ ఉత్తమ మధురాకల్ప కల్పనలకు నిలయమై కవి ప్రతిభను వ్యక్తంచేస్తూ భావుకులయిన రసికులకు ముహుర్ముహుః పఠనాసక్తిని రేకెత్తించేది కావాలి. ఈ విధంగా భారతి తన్ను కృపతో చూడాలి. అని కవిప్రార్థన.

5

సింహాసనము చారుసిత పుండరీకంబు
చెలికత్తె చిలువారు పలుకుఁజిలుక
శృంగారకుసుమంబు - చిన్నిచుక్కల రాజు
పసిడికిన్నెరవీణె పలుకుఁదోడు
నలువనెమ్మోముఁ దమ్ములు కేళిగృహములు
తళుకుటద్దంబు సత్కవుల మనసు
వేదాది విద్యలు విహరణస్థలములు
చక్కనిరాయంచ యెక్కిరింత
యెపుడు నేదేవి కాదేవి యిందు కుంద
చంద్ర చందన మందార సారవర్ణ
శారదాదేవి మామకస్వాంతవీధి
నిండు వేడుక విహరించు చుండుగాత.

కవిసార్వభౌముడు శ్రీనాథమహాకవి రచించిన శృంగార నైషధములోని సరస్వతీ ప్రార్థనిమిది.

శారదాదేవి యొక్క వాగ్దేవతాత్మక స్వరూపం ఈ పద్యంలో విస్పష్టంగా వర్ణించబడింది. కవి ఎత్తుగీతిలో శారదా వర్ణనాపరమయిన విశేషణాలు ఉపయోగించి తన సాహిత్యం అంతగా శుభ్రవర్ణపరిభాసితమని సూచిస్తున్నాడు. విద్వదౌషధమని పేరుగాంచినది శ్రీహర్షుని నైషధీయ చరితం దానికి కూడా మెఱుగులు దిద్దుతూ అను వాదం సాగించానని సాభిమానంగా చెప్పుకొన్నాడు శ్రీనాథుడు. అటువంటివాని

సాహిత్యం గరిమ శారదాదేవివలెనే ఇందు కుంద చంద్రచందన మందార సవర్ణం అనడంలో అతిశయోక్తి ఏమీ ఉండదు.

తన పలుకులు శారదా కరకవిత రాజకీరపు పలుకుల వలెనే మధురములు. తన కావ్యగానం పలుకులవెలది కేలుదమ్ములలో ఆమెకు పలుకుదోడుగా ఉన్న పసిడి కిన్నెరవీణె నాదంవలె శ్రోతృమనోమోహనం. తనముఖం నలువనెమ్మోముదమ్ములవలెనే వేదాలకు నిలయం. వాణిచేతి తళుకుటద్దమే తన మనస్సు. భారతికివలెనే తనకుకూడా వేదాది విద్యలు విహరణస్థలములు. కనుక వాణి తనస్వాంతవీథిలో నిండువేడుకతో విహరించడానికి ఏమీ సంకోచించనక్కరలేదు. అని కవి భావంఐనట్లు ఊహించవచ్చు.

6

కంఠపీఠిక నోంకార ఘంటమొరయఁ
జెలఁగుఁగావుత మన్మనః క్షేత్రసీమఁ
గవికుటుంబంబు పాలిటి దివిజసురభి
జలజసంభవుబోటి భాషావధూటి 1-5.

శ్రీనాథుని కాశీఖండంలోని సరస్వతీస్తవం ఈ పద్యం. కవి కుటుంబంబుపాలిటి దివిజసురబి జలజసంభవుబోటిఐన భాషా వధూటి తనకంఠపీఠికయందు ఓంకార ఘంట మొరయుచుండ మన్మనఃక్షేత్ర సీమయందుఁ జెలఁగుఁగావుత మని కవిసార్వభౌముని వేడికోలు. శారద కవికుటుంబంబు పాలిటి కామధేనువు. వారి కావ్యాలలో వారు కోరినవిధంగా రససిద్ధి కలిగించడంలో ఆమెదిపెట్టిందిపేరు. ఇది ఆమెవల్ల కవి లోకానికి కూడా కలిగే లౌకిక ప్రయోజనం. కావ్యరసాస్వాదనం ద్వారా అనిర్వచనీయానందానుభూతి. దానితోపాటు సదుపదేశమూ అందువల్ల లభించేవరకు ప్రయోజనం అటువంటి కామగతి తనమనస్సనే క్షేత్రసీమ చెలగవలెనని కవిసార్వభౌముని అభిలాష. ఆమె తనమనఃక్షేత్రంలో సంచరించే సమయంలో ఆమె కంఠపీఠికయందలి ప్రణవఘంట మ్రోగుతూ ఉంటుంది. ఘంటానాదం రాక్షస నిర్గమనానికి దేవతా గమనానికి హేతువు. "ఆగమార్థంతు దేవాగమనార్థంతు రక్షసామ్, కురుఘంటారవమ్" వాగ్దేవీ ప్రసాదముచే తనమనస్సులోని అరిషట్కం అనే రాక్షసులు నిర్గమించాలనీ శమదమాదులనే దేవతలు అచటికి వచ్చి నెలకొనాలని భావం.

ప్రణవం పరమేశ్వరుని ప్రతీక "యోవేదా దాస్వరః ప్రోక్తో వేదాన్తేచ ప్రతిష్ఠితః తస్యప్రకృతి లీనస్యయః పరః సమహేశ్వరః" ప్రణవోపాసన పరమార్థ

సాధనం. తాను వ్రాయబోయేది కాశీక్షేత్రమహిమను తెలిపే కాశీఖండ కావ్యం. అది భోగమోక్షప్రదం. ఆనందకాననం అని ప్రసిద్ధిపొందినది. ఐహలౌకిక పారలౌకిక ఆనందాలను రెంటినీ ప్రసాదించగలది. అటువంటి కావ్యం ఆరంభంలో లౌకిక అలౌకిక ప్రయోజనాలకు రెంటినీ ఆశించి శారదను కవి నుతించడం సమంజసమే.

7

వాణికిఁ జరణానతగీ
ర్వాణికి నేణాంక శకల రత్న శలాకా
వేణికిఁ బుస్తక వీణా
పాణికి సద్భక్తితో నుపాస్తి మొనర్తున్. 1-4.

శ్రీనాథుని హరవిలాసములోనిదీ వాణీస్తుతి.

హరవిలాసంలో ఆ పేరుకు తగినట్లు నిఖిలలోకక్షేమ సంధాయకాలైన హరుని లీలావిలాసాలు వర్ణ్యాంశాలు. పరమేశ్వరుడు చరణానతగీర్వాణుడు. ఏణాంకశకల రత్నశలాకాలంకృత జటాజూటుడు. ఈ హరవిలాస కావ్యంలోని కథలలోకెల్ల పార్వతీకల్యాణం మకుటాయమానం. పార్వతికూడా చరణానత గీర్వాణ. ఏణాంక శకలరత్న శలాకాలంకృతవేణి. శక్తి శివులు అభిన్నులుకదా. ప్రణమ శితికంధరాయ విబుధాస్తదనంతరమ్, చరణౌరంజయం త్వస్యాశ్చూడామణి మరీచిభిః (కు. మా. 6-81) అని కాళిదాసు, త్రైలోక్యమునకు జంద్రకళాధరుడు తండ్రి, తల్లి యౌఁగాక యీ తలిరుబోఁడి; హరునకు మ్రొక్కి యనంతరం బమరులీ కుటిల కుంతలకు మ్రొక్కుదురుగాక (హరవిలా. 4-65.)

8

రాజీవభవుని గారాపుఁబట్టపుదేవి
యంచబాబానెక్కు నలరుఁబోణి
పసిడి కిన్నెర వీణెఁ బలికించు నెలనాఁగ
పదునాల్గువిద్యల పట్టుఁగొమ్మ
యీరేడుభువనంబు లేలు సంపదచేడె
మొలకచందురుఁ దాల్చు ముద్దరాలు
వెలిచాయ కొదమ రాచిలుక నెచ్చెలికత్తె
ప్రణవపీఠికనుండు పద్మగంధి

మందరాచల కందర మధ్యమాన
దుగ్ధ పాథోధిలహరికోద్భూతమైన
లలిత సాహిత్య సౌహిత్య లక్ష్మి నొసఁగి
వరదయై మాకు వినత గీర్వాణి వాణి.

శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని భీమేశ్వరపురాణం లోనిది ఈ వాణీ స్తవ పద్యం.

సరస్వతియొక్క దేవతాత్మకమైన రూపవర్ణనం ఈ పద్యంలో సుస్పష్టం. ఎత్తు గీతిలో ఉన్న పదాలు కావ్యంలో ప్రతి పాద్యమైన వస్తువును సూచిస్తున్నవి. ఈ గ్రంథంలో వర్ణ్య విషయం దక్షారామ భీమేశ్వర మహిమ. దుగ్ధపాథోధిలహరుల్ని మందరాచల కందరంతో మథించే సమయంలో ఉద్భవిల్లిన హాలాహలానికి భీతులైన దేవతల- దేవారుల-భీతినివారించడానికి వరదుడైన పరమేశ్వరుడు అనుగ్రహించడం హాలాహల భక్షణానంతరం శ్రీ భీమేశ్వరుడు దక్షారామక్షేత్రంలో నెలకొనడం అనే ఈ విషయాన్ని వర్ణించేదే ఈ కావ్యం. ఆ భీమనాథుడు భక్త వరదుడూ వినతగీర్వాణుడూను వాణిస్తుతిలో వస్తుసూచనం లలిత సాహిత్య శిల్పం!

9

ప్రణవ పీఠమున మంత్రపరంపరలు గొల్వ
నుండు నేదేవి పేరోలగంబు
భావజ్ఞులకుఁ బరాపశ్యంతి మధ్యమా
వైఖరు లేదేవి వర్ణసరణి
జపహార కీరపుస్తక విపంచి సమంచి
తంబులేదేవి హస్తాంబుజములు
కుందేందు మందార కందళీబృందంబు
చందమేదేవి యానందమూర్తి
కాంచె నేదేవి కాంచన గర్భచతుర
పూర్వదంత కవాట విస్ఫుట మనోజ్ఞ
చంద్రకాంత శిరోగృహస్థల విహార
మమ్మహాదేవి వాగ్దేవి నభినుతింతు.

పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రుని రచన ఐన జైమినిభారతంలోని వాగ్దేవీనుతి రూపమైన దీ పద్యం.

దేవతలు మానవులకు అందరకూ మనోనేత్రానికే కాని చర్మచక్షువులకు గోచర మయ్యేవారు కారు. ఆ దేవతల స్వరూపం కూడా రెండు విధాలు. ఒకటి లౌకికస్వరూపం. రెండవది తాత్త్విక స్వరూపం. ఈ తాత్త్విక స్వరూపం దేవతాతత్త్వవేత్తలకు తెలిసినది దీన్ని సాధారణ జనులు గ్రహించి ఆరాధించజాలరు. అందుచేత తత్త్వజ్ఞులు ఆయా దేవతాతత్త్వాలకు లౌకిక భావనానుసారం ఒక్కొక్క స్థానాన్ని కల్పించి వర్ణిస్తారు. భక్త బృందమంతా దాన్నే గ్రహించి ఆరాధించి తరిస్తూ ఉంటారు. ఈ పద్యంలో పినవీరన పలుకులవెలంది యొక్క తాత్త్విక స్వరూపమూ లౌకికభావనాగమ్యస్వరూపమూ రెండూ గ్రహించి వర్ణించినాడు. సరస్వతి నిత్యం పద్మాలయాదేవి; ఆ పద్మమే ఆమె కూర్చుండుపీఠం. అది ప్రణవమే. ప్రణవం వేదాదియందు ప్రోక్తమైనది. వేదాంతాలయందు ప్రతిష్ఠితమైనది. ఆద్యంతముల యందున్న ఒకే అక్షరము కావున అది సర్వవేదావేదాంత సమాహారం. సమస్త లౌకిక వాఙ్మయమూ దాని అంతర్భాగమే. వాక్కు దానియందే ప్రతిష్ఠితం మంత్ర పరంపరలు అన్న తదధిదేవతనే ఆరాధిస్తవి. వాఙ్మయం అంతా వర్ణఘటితం. అది చతుర్విధములు పరా, పశ్యంతి. మధ్యమ, వైఖరి. ఈ విషయం శబ్దతత్త్వజ్ఞులకు మాత్రమే తెలిసినది. తత్త్వజ్ఞులకు మాత్రం గమ్యమైన దేవీస్వరూపం ఇది. ఇక లౌకిక భావనాగోచర స్వరూపం. ఆమె హస్తాంబుజములు నాలుగూ జపహార-కీర-పుస్త-విపంచీసమంచితాలు. జపహారం అనుష్ఠాన సాధనం. ఆ అనుష్ఠానం లోక సంగ్రహప్రయోజనం. అంతేకాని స్వయంగా వాగ్దేవతకు ఆ అనుష్ఠానంవల్ల తాను సాధించవలసినదేముంటుంది! కీరం వినోదసాధనం అంతేకాదు. అది సర్వప్రాణులకూ ప్రతీకం జనులు చిలుకకు మాటలునేర్పి ఆమాటలే దానినోట విని ఆనందిస్తూంటారు. అట్లాగే సరస్వతికూడా తాను మన కనుగ్రహించిన వాక్కులతో సకలప్రాణులచేతా ఉచ్చావచాలైన పలుకులు పలికిస్తూ విని ఆనందిస్తూ ఉంటుంది. పుస్తకం సాహిత్యానికి చిహ్నం. విపంచి సంగీతానికి గుర్తు. ఆమె శుక్లదేహ అనే విషయం కుందేందు మందార కందళీబృంద మాదేవి ఆనందమూర్తి అని చెప్పబడింది. ఈ షడ్దుఃఖంతో కూడా సంవలితం కాని బ్రహ్మానంద సబ్రహ్మచారియైన అనిర్వాచ్య నిర్మలానందమే పవిత్రసాహిత్య పరమప్రయోజనం. జైమిని భారతంలో కృష్ణుని పరమేశ్వర తత్త్వం సర్వత్ర వర్ణితం. పరమేశ్వరారాధన రెండువిధాలుగా చేయవచ్చు తత్త్వజ్ఞానంతో భక్తితో ఒకటి. యోగిమాత్రలభ్యం. రెండవదిసర్వసులభం రెంటికీ గమ్యం ఒకటే. పరమపదప్రాప్తి-శాశ్వతానందానుభూతి.

10

పొసగన్నేఁగృతిఁ జెప్పఁగాఁ బరిమళంబుల్వాలకొక్కొక్కచోఁ
గొసరొక్కించుక గల్గెనేనియును సంకోచంబు గాకుండ నా
రసి యచ్చోటికి నిచ్చుగాత పరిపూర్ణంబొంద వాగ్దేవి యిం
పెసలారం దనవిభ్రమ శ్రవణ కల్హారోదయా మోదముల్॥ 1-7

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన కృతియైన శృంగారశాకుంతలంలోని కృత్యాది సరస్వతీ స్తుతి ఈ పద్యం.

బ్రహ్మానంద సహోదరమైన అనిర్వచనీయానందప్రదత్వమే కావ్యానికి లక్ష్యం. సత్కవి ఎప్పుడూ తన కావ్యంలో రసస్ఫూర్తిని సాధించడం మీదనే మనస్సు ఉంచి తత్సిద్ధియందు ప్రయత్నపరుడు కావలె. అదే కావ్యానికి ఆత్మ. కావ్యపుష్పానికి నిత్యాన పాయి ఐన సౌరభం. ఇది లేని కావ్యంహేయం. అది కల కావ్యమే సహృదయామోద దమూ. సర్వజన సమాదరణీయమూ. కాంతాసమ్మితమై ఆనందాన్ని కల్గిస్తూ ఉపదేశ ప్రదమై మానవుని సన్మార్గప్రవర్తిగా చేయగలదు. అట్టిది మాత్రమే ఉపాదేయం. రస సిద్ధిసాధనలో కవి ఎంత తత్పరుడైనా ఎంతప్రయత్నపరుడైనా ఒకప్పుడు అందులో కొరత ఏర్పడటం సహజం. అటువంటి సమయంలో దేవతానుగ్రహమే కవికి శరణ్యం. కనుకనే కవి సరస్వతిని ఈ విధంగా ప్రార్థన చేస్తున్నాడు. తాను కృతి చెప్పబూని నప్పుడు దానిలోఒక్కొక్కచోట రససౌరభం కొరతపడినట్లయితే ఆ వాణి అది గమ నించి అటువంటి స్థానాలను తన విభ్రమశ్రవ కల్హారం నుంచీ ఉదయించిన ఆమోదా న్నందించి ఆ కొరతను పూరించాలి అని అతని వేడుకోలు. కల్హారం అంటే రక్తోత్పలం. అది అనురాగానికి ప్రతీకం. కవి వ్రాయబూనిన కావ్యంలో శకుంతల నాయిక. ఆమె నిర్మలానురాగమూర్తి. ఈ కావ్యం పేరు శృంగార శాకుంతలం.

11

వేదాగమ రూపమున మ
హాదేవు నపారగుణ మహాసంస్తుతి సం
పాదిత యగు భారతి నేఁ
డాదిగ మత్కృతికి నెలయునది గాక దయన్. 1_11

నన్నెచోడ మహాకవి రచించిన కుమార సంభవంలోనిది ఈ పద్యం.

ఈ సరస్వతీ ప్రార్థనలో ఒక వైలక్షణ్యం ఉంది. ఈ కవి తాను కావ్యం వ్రాయడం ఆరంభించడానికి పూర్వం వరకూ భారతి వేదరూపాన ఆగమమూలరూపాన మహాదేవుని అపారగుణాలను సంస్తుతి చేస్తూ ఉండినది. అదే ఆమెకు పరమ ధ్యేయం, జీవితానికి సార్థకతా సంపాదనం. అటువంటి భారతి ఈ కవి కావ్యరచనారంభం చేసిన నాటినుంచీ దయతో తనకృతికి ఎలయ వలెనని ఆయన ప్రార్థన. తన కావ్యమాధుర్యానికి ఆకృష్టురాలై ఆమె తన రచనను అనుగమించాలి. పలుకులవెలది తన కవితా రచనలో చివరవరకూ తనకు తోడుగా ఉండి సరస కావ్యరచనా సంసిద్ధి కలిగించాలి.

ఇక ధ్వని రూపంగా ఈ అర్థాలు ఇలా స్ఫురిస్తవి :- తాను వ్రాయబూనిన కుమార సంభవంలో ప్రతిపాద్యమైన విషయం కూడా మహాదేవుని అపార గుణ మహా మహా సంస్తవమే. తారకాసురునిచే బాధలకు లోనైన దేవతలు బ్రహ్మదేవుని ఉపదేశాన్ని అనుసరించి సంఘటిత పరచిన పార్వతీ పరమేశ్వర కల్యాణమే స్కందుని జన్మకు కారణమై తద్వారా లోకకల్యాణ సంధాయకమైంది.

ఇంతేకాదు. వేదాలలోనూ ఆగమాలలోనూ ప్రతిపాద్యమైనది మహాదేవుని అపార గుణ మహాసంస్తవమే - మహాదేవుని గుణాల్ని ప్రతిపాదించేదే తన కావ్యం కూడా అది వేదాల కంటె ఆగమాలకంటె ఏ మాత్రము తక్కువది కాదు. వేదాలూ ఆగమాలూ ఆదరంతో అధ్యయనం చేస్తూ ఉన్నట్లే జనులు తన కావ్యాన్ని కూడా పఠించి వేదాగమాధ్యయనం వల్ల పొందే ప్రయోజనాన్నే-అనగా మోక్ష ప్రాప్తిని పొందవచ్చు. ''కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేత్'' అన్న మీమాంసకుల మాటను పాటించి 'యిది కావ్యం కదా' అని వర్జింప తగినది కాదు అని తన కావ్యంలోని గుణోత్కర్షను ఈ రాజకవి రాజఠీవితో చెప్పినట్లయింది ఈ సరస్వతీ స్తుతిలో.

12

కరకమలంబునందుఁ బటికంపుఁ గమండలు వచ్చకాంతి భా
సురమగు మౌక్తికంపు జపసూత్రము దాల్చుట బ్రహ్మచారియై
పరగిన హంసమున్ బిలిచి బాల మృణాలముఁ జూపుచందమౌ
సిరి దిలకింప నొప్పు బుధసేవిత మూర్తిఁ దలంతు భారతిన్.

ప్రబంధ పరమేశ్వరుని నృసింహ పురాణము లోనిదీ సరస్వతీ ప్రార్థన.

భారతి యొక్క ఒక కరకమలమందు స్ఫటిక కమండలువు ఉన్నది. మరొక హస్త పద్మంలో మౌక్తిక జపమాల ఉన్నది. ఈ స్ఫటిక కమండలువు హంసాకృతి

కలది. మౌక్తిక జపమాల లేత తామరతూడు వలె ధావళ్యంతో వెలుగొందు తున్నది. ఇది చూడగా తన దగ్గర వేదాధ్యేతగా ఉన్న తన వాహనమైన హంసను పిలిచి ఇదిగో! నీకు అహారము అని చూపుతూ ఉన్నదేమో అని చూపఱకు తోస్తున్నది. బుధులు - కవులు-పండితులు ఎప్పుడూ ఆమెను సేవిస్తూ ఉంటారు ఆటువంటి భారతి ఇక్కడ కవికి ఆరాధ్యగా ఉన్నది. ఇది ఎంతో సరసమూ, సరళమూ హృదయంగమమూ ఐన భావం.

స్ఫటిక కమండలువూ మౌక్తికజపమాలా రెండూ శ్వేత వర్ణాలే - సరస్వతీ శ్వేత వర్ణమే. ఈ విధంగా ఆమె సర్వశుక్ల. దుష్టదానవ పీడితులైన విబుధులు శ్వేత ద్వీప వాసియైన శ్రీ మహావిష్ణువును స్తుతించడంతోనే లక్ష్మీ నృసింహ పురాణ కథారంభం. హిరణ్య కశిపు వధానంతరం లోకలోచన భయంకరుడుగా ఉన్న ఉగ్ర నారసింహుని సిరి చేరినప్పుడే అతడు ప్రసన్న మూర్తియై లక్ష్మీనారసింహుడు అన బరిగి బుధ-విబుధ-సేవనీయుడైనాడు అనే విషయం ఈ పద్యంలోని సిరి-బుధ అనే పదాలు ధ్వనింప చేస్తూ ఉన్నవి.

కమండలువు-అక్షమాల-బుధసేవితమూర్తి-భారతి అనే పదాలను బట్టి కవి తన గురువును స్తుతించిన స్ఫూర్తి కూడా ఉన్నదని కొందరి భావన. భారతీ-సరస్వతి మొదలైనవి యతుల నామాంతాలుగా ఉండటం సంప్రదాయంగా ఉన్న విషయమే.

13

ఆరయ నొక్కభంగిగ రహస్యపుఁ జోటను రాజసన్నిధిన్
సూరిసభాంతరంబులను జూపుట తప్పక గద్యపద్యముల్
దోరలు నేర్పినట్లు మదిఁ దోపగఁ జేయుట సంతతంబునా
భారము కాదె వీనికను భారతి మాకుఁ బ్రసన్న యయ్యెడున్.

మారన విరచితమైన మార్కండేయ పురాణంలోని సరస్వతీ ప్రార్థన ఇది.

భారతి అవ్యాజ కరుణా తరంగితాంతఃకరుణ. నిఖిలలోక యోగక్షేమవహన తత్పర అనే విషయం కవి ఈ పద్యంలో సూచించాడు. ఇదే భావంతోటి కరుణ ఆమె తనవైపు ప్రసరింప చేయాలని అతని వేడుకోలు. తత్త్వవిచారణలో కాని రాజ సన్నిధిలో కాని పండితుల సభాంతరాలలో కాని అతనిని ఒకే విధంగా చూపవలె. ఎక్కడికి తగినట్లు అక్కడ అతని విద్యా బుద్ధి. వాక్కూ విలసిల్లేటట్లు చూడాలి. కావ్య

రచనలో కూడా ఎక్కడికి అక్కడికి తగినట్లు దోరలు నేర్పినట్లు గద్యాలు పద్యాలూ మదిలో తోచేటట్లు చేయాలి. అది అతనికి అనుగ్రహించవలసిన భారం నాదే అను కొంటుందట భారతి.

మారన గురువు తిక్కన సోమయాజి. ఆయన మొదట ఉత్తర రామాయణం నిర్వచనంగా రచించాడు. అనంతరం భారత రచనలో తన మొదటి పద్ధతిని మార్చు కొని "గద్యముల పద్యములన్ రచియించెదం గృతుల్" అని ప్రతిజ్ఞ చేసి దాన్ని అలాగే చంపూ రూపంలో కొనసాగించాడు. తెలుగులో కావ్యరచనకు ఈ పద్ధతే అనువైందనీ సూచన కూడా ఈ పద్యంలోని "గద్య పద్యముల్" అనే దానిలో కనబడుతున్నది.

14

ఏ సతిలావు లేక నరులెవ్వరు నోరు మెదల్పలేరు ప
ద్మాసన వాసుదేవ నిటలాక్షులు లోనుగ నాత్రివిష్టపా
వాసులు పుట్టుఁ బేరుఁ జెలువంబును నేరికి డాపరట్టి వా
ణీసతి మన్ముఖాబ్జమున నిల్చి విశేషవరంబు లీవుతన్. 1-5

అనంతామాత్యుడు రచించిన భోజరాజీయమునందలిది ఈ సరస్వతీస్తుతి పద్యం

తాను చెప్పదలచిన భావాన్ని అత్యంత ఋజు మార్గంలో స్పష్టాతిస్పష్టంగా చెప్పడంలో అనంతామాత్యుడు సిద్ధహస్తుడు. ఈ పద్యంలో కవి ఇతరు లెవ్వరిమాదిరి గాను సరస్వతి యొక్క సంగీత సాహిత్యాత్మక స్వరూపం గానీ దేవతాత్మతను గానీ మరే విధమైన అలౌకిక సౌందర్యవర్ణనం గానీ చేయలేదు. కేవలం వాగ్దేవి యొక్క సామర్థ్యం ఎటువంటిదో తిన్నగా చెప్పివిడిచాడు.

ఈ పద్యంలో అనంతామాత్యుడు వివరించిన మొదటి అంశం ఇది ;- ఈ సతి యొక్క లావు-అనగా దయతో ఆమె ప్రసాదించిన సామర్థ్యం లేనిదే నరులు ఎవ్వరూ నోరు మెదల్ప లేరు. మాటలు రాని మూగివారై పోతారు. ఒక వేళ మాటలు వచ్చినా చాతుర్యంతో మాటాడలేరు. పాండిత్యం వుండి కూడా కొందరు కవిత్వం చెప్పలేరు. అందుకు అవస్యకమైన ప్రతిభారూపసామర్థ్యం వారికి ఉండదు. అట్టివారు కవిత్వం చెప్పడానికి నోరు మెదల్పలేరు. కొందరు లౌకిక వ్యవహార సరణిలో అత్యంత దక్షులుగా ఉంటారు, కాని విద్యలలో వైదుష్యం లేని వారు కావచ్చు. అట్టివారు విద్య

విషయాలలో నోరు మెదల్పలేరు. ఈ విధంగా ఈ నోరు మెదల్పడం - మెదల్పలేక పోవడం కారణకమై అనేకరూపాలలో ఉంటున్నది. దీని కంతటికి వారివారి సుకృత దుష్కృతాలని బట్టి లభించిన సరస్వతి అనుగ్రహమే కారణము. ఆమె విద్యాబుద్ధి వాక్సిద్ధులకు అధిష్ఠాత్రి.

ఇక కవి నిరూపించిన రెండవ అంశం: బ్రహ్మ, విష్ణువు, పరమేశ్వరుడు మొదలైన దేవతలు కూడా తమ తమ జన్మ వృత్తాంతమును కాని తమ కీర్తిని ప్రతిపాదించే ఘనకార్యాలకు సంబంధించిన వైశిష్ట్యాన్నిగానీ, సౌందర్యాతిశయాన్ని గాని ఈ వాగ్దేవికి తెలియకుండా దాచలేదు. వీటితో పాటు ఆయా దేవతల జన్మాదివృత్తాంతాలకు సంబంధించిన గోప్యాంశాలు ఏవైనా ఉంటే వాటిని కాని అప్రతిష్ఠాకరమైన అనుచిత కృత్యాలేవైనా వారు చేసి ఉంటే వాటిని కాని వారు వాగ్దేవికి గోచరం కాకుండా దాచలేరు అని ఉపలక్షణంగా చెప్పుకోవచ్చు. ఈ విషయంలో దేవేంద్రుని వృత్రవధావృత్తాంతము సహస్రాక్షత్వము లోని రహస్యము, కుబేరుని విరూపత్వ వృత్తాంతమూ ఉదాహరణలుగా చెప్పుకోవచ్చు. ఇటువంటి వాణీసతి తన ముఖాబ్జములో నిల్చి విశేషవరముల నీయవలెనని కవి ఆశంస. తాను ఈ కథాకావ్యంలో వర్ణింపదలచిన ఏ అంశం కూడా ఆమె అనుగ్రహం ఉంటే తన బుద్ధికి మరుగు పడదు కాని తనవాక్కుకు స్వాధీనం కాకుండాపోవడం కాని జరుగదని అతని దృఢవిశ్వాసం. ఈ విషయమే మిల్టన్ మహాకవి "Heaven hides nothing from thy view "అని Paradise lost లో Muse ను స్తుతిస్తూ చెప్పినాడు. ఈ భావాన్ని అతని కంటె చాల ముందే ఈ తెలుగు కవి భావన చేసి చెప్పడం విశిష్టమైన విషయం.

15

చేర్చుక్కగానిడ్డ చిన్నిజాబిల్లి చే
సిందూర తిలకంబు చెమ్మగిల్ల
నవతంసకుసుమంబు నందున్న యెలదేటి
రుతి కించిదంచిత శ్రుతుల నీన
ఘనమైన రారాపు చనుదోయి రాయిడిఁ
దుంబీ ఫలంబు దుందుడుకు సెంద
దరుణాంగుళిచ్ఛాయ దంతపుసరకట్టు
నింగిలీకపు వింత రంగులీన

నుపనిషత్తులు బోటులై యోలగింప
బుండరీకాసనమునఁ గూర్చుండి మదికి
నించు వేడుక వీణ వాయించు చెలువ
నలువరాణి మదాత్మలో వెలయుఁగాత 1-5

ఆంధ్రకవితా పితామహుఁడు అల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు మనుచరిత్ర కృత్యాదిని చేసిన సరస్వతీ ప్రార్థన ఇది.

ఈ పద్యంలో సరస్వతీదేవి యొక్క సంగీతప్రియమైన స్వరూపం విస్పష్టంగా వర్ణించబడింది. నలువరాణి పుండరీకాసనమున కూర్చుండి వీణ వాయిస్తూ ఉన్నది. ఆమె "నిత్యం పద్మాలయా దేవీ", "శ్వేతపద్మాసనా" అనే విషయం ఇక్కడ జ్ఞాపకం చేయబడింది.

దీనిలో కవి కావ్యార్థ సూచనం చక్కగా ధ్వనింపజేశాడు. వరూధిని ప్రవరునికి కనబడ్డప్పుడు ఆమె "అమలమణిమయ నిజమందిరాంగణస్థ తరుణ సహకారమూల వితర్దిమీద శీతలానిల మొలయ నాసీనయై", "ఇంపు దళుకొత్త వీణ వాయించు" చుండినది. ఇటువంటి నిత్య సంగీత ప్రియమైన వరూధినీ మూలకత్వం ఈ కావ్యంలో ప్రతిపాద్యమైన కథావస్తువుకు ఉన్నది-అనే సూచన ఈ పద్యంలో స్ఫురిస్తున్నది.

ఇక్కడ మరొక విశేషార్థం కూడా స్ఫురిస్తున్నది. సంగీతం మోక్షసాధనాల్లో ఒకటి. అది కైవల్యసిద్ధికి సుకుమారమైన మార్గం. నారదాదులు ఈ మార్గం అనుసరించినవారే. సరస్వతి కూడా ఆ మార్గాన సాధకురాలు కావడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. తపస్సిద్ధికి వ్యాఘ్రచర్మాసనం శ్రేష్ఠమైంది. ఆమె పుండరీకాసనమున కూర్చుండి వీణ వాయింపు చుండినది. పుండరీకం అంటే వ్యాఘ్రం అని కూడా అర్థం. పరతత్త్వ ప్రతిపాదకాలైన ఉపనిషత్తులు మూర్తములై బోటులుగా ఐ ఆమెను ఓలగింపు చుండినవి. ఆమె మధురగానం తనకూ శ్రోతృజనానికీ కూడా మదికి నించుచుండినది. ఆత్మానంద సంధాయకమైన వెలుగొందుచున్నది. ముందరి కథావస్తువులో వరూధిని "ఆనందోబ్రహ్మయటన్న ప్రాఁజదువు నంతర్బుద్ధి నూహింపుమా" అని ఆపరాని వలపుతో ప్రవరుని గెచ్చగొట్టడానికి యత్నించింది. దానికి కూడా లెక్కపెట్టక "మోక్ష లక్ష్మీపథ్యాగమసూత్ర పంక్తికి కివెపో మీ సంప్రదాయార్థముల్" అని సమాధానం చెప్పి నిర్వికారచిత్తుడై నిలిచాడు ప్రవరుడు. అతడు అనుదినమూ వ్యాఘ్రాజినం మీద కూర్చుండి ఆత్మానంద మనేలక్ష్యం సిద్ధించడానికి అనుష్ఠానంచేసేవాడై ఉంటాడని ఊహించడం పొరబాటుకాదు.

16

మేలిమి మంచుకొండ నుపమింపగఁ జాలిన యంచనెక్కి వా
హ్యాళి నటించివచ్చు చతురాస్యు నెదుర్కొని నవ్వు దేరగా
వాలిన సోగకన్నుల నివాళియొనర్చి ముదంబుగూర్చు వి
ద్యాలయ వాణి శబ్దముల నర్థములన్ సతతంబు నాకిడున్-

మొల్ల రామాయణంలోది ఈ సరస్వతీస్తోత్రం.

అత్యంత నిర్మల సరసభావ రమణీయం ఈ పద్యం. వాణి విద్యాలయ. విద్య అంటే పరతత్త్వజ్ఞానం అని ఒక అర్థం. వేదవేదాంగాది సమస్త లౌకిక విద్యలూ తత్సంబంధ సమస్త లౌకిక వాఙ్మయమూ అని మరొక అర్థం. కావ్యరచన కూడా అ విద్యల లోనిదే, కావ్యాంగాలైన శబ్దాలూ అర్థాలూ సరస్వతీ అధీనంలోనే ఉంటవి ఆమెకు అనుగ్రహం కలిగితే చాలు మధురాతి మధురార్థ ప్రతిపాదకాలైన పదజాలం తన ఉపాసకులకు ఈయగలదు ఆమె. ఈ విషయాన్నే తులసీదాసు తన రామచరిత మానసంలో "వర్ణానా మర్థ సంఘానాం రసానాం ఛందసామపి, మంగళా నాంచకర్తారౌ వందే వాణీ వినాయకౌ" అని చెప్పినారు.

కవయిత్రి వ్రాయబూనిన కావ్యం రామాయణం, దానికి వాల్మీకి ఇచ్చినవి మూడు పేర్లు ;- రామాయణం-పౌలస్త్యవధం-సీతాచరితం. "కావ్యం రామాయణం కృత్స్నం సీతాయాశ్చరితం మహత్, పౌలస్త్య వధ మిత్యేవ చకార చరితవ్రతః," వాల్మీకి (రామా-బాల-4వసర్గం) వీటిలో సీతాచరితం అనే పేరు గ్రహించినప్పుడు సీతాదేవి కథానాయిక అవుతున్నది, ఆమె తన అసూర్యంపశ్యాత్వాన్ని అంతఃపుర సౌఖ్యాన్నీ అనాదరించి ఆత్మేశ్వరుని అడుగు జాడల వెంట అడవుల కేగింది. తన ముద్దుల మఱది లక్ష్మణుడు కూడా తమ వెంటనే అనుసరించి వచ్చాడు. అనుదినమూ ఆహార సంపాదనానికో ఆశ్రమవాసుల అనుష్ఠానాదికం నిరాతంకంగా జరుగుతూ ఉన్నాయా లేదా అనే పర్యవేక్షణకో సోదరులిద్దరూ కానన సంచారం చేసి తిరిగి వచ్చే వారు. లక్ష్మణుని శరీరం ధవళకాంతి భాసితం. అతడు అనుసరించి వస్తూ ఉండగా వాహ్యాళి నటించి వచ్చు ఆత్మనాథుని ఎదుర్కొని నవ్వుదేరగా వాలిన తన సోగ కన్నులతో ఆమర్యాదా పురుషోత్తమునికి నివాళి యొనర్చి ముదంబు గూర్చు పతివ్రతా శిరోమణి పవిత్రానురాగమూర్తి ఐన సీత ఈ పద్యంలో స్ఫురిస్తూన్నది.

17

చెక్కిటఁ బత్త్రివల్లరి సృజింపగఁ బూని మనోజకేళినా
యక్కరఁ దీర్పవే యనుచు నక్షరపంక్తి లిఖింపగాఁ దద
న్యక్కృత కైతవంబు హృదయంబున నారసి ప్రాణనాథుతో
నొక్కపిసాళినవ్వు వస (నన) లొత్తగ నవ్వెడువాణిఁ గొల్చెదన్

కందుకూరి రుద్రకవి రచించిన నిరంకుశోపాఖ్యానంలోని సరస్వతీ ప్రార్థన ఇది.

చతుర్ముఖుడు వాణి చెక్కిట పత్త్రివల్లరిని లిఖించడానికైతే పూనుకొన్నాడు. కాని తాను చేసిన పని అది కాదు. మనోజకేళి నాయక్కర దీర్పవే అనే అక్షరపంక్తి లిఖించినాడు ఆ చెక్కుల మీద. ఆయన చేయఁబూనిన పని ఒకటి. చేసిన పని ఇంకొకటి. ఈ కిటుకు తెలుసుకొన్నది సరస్వతి. ఒక్క పిసాళినవ్వు నవ్వింది.

ఈ విధంగా కవి సరస్వతీ ప్రార్థనను వాణీ చతుర్ముఖుల కామ లీలా విలాస వర్ణనతో ముంచి వేశాడు. ఎంత మధురమైనా ఇది తార్తీయ పురుషార్థం. దీనికి అతిగా దాసుడు కావడం క్షేమకరం కాదు, దీనినిబట్టి ఈ కావ్యంలోని విషయం ఊహించ వచ్చు. మధురమైన శృంగారరసం ఈ కావ్యంతో వర్ణ్యం. నాయకుడు నిరంకుశుడు రసపరిపోషణ ఏ స్థాయికి చేరుకుంటుందో ఈ సరస్వతీ ప్రార్థనమే చెప్పుతున్నది.

18

బలు తెలి పుల్గు వారువము బంగరు వీణియ మిన్కు టందెలున్
జిలుక తుటారిబోటియును జిందపు వన్నియ మేనుఁబొత్తమున్
జెలువఁపు దెల్లదమ్మివిరి సింగపు గద్దెయుఁ గల్గి యొప్పున
ప్పలుకులచాన జానలరు పల్కులొసెంగెడుఁ గాత నిచ్చలున్॥ 1-6.

కూచిమంచి తిమ్మకవి రచించిన నీలాసుందరీ పరిణయములోని దీ సరస్వతీప్రార్థన.

ఈ కావ్యం పేరు తత్సమంగా ఉన్నా కావ్యంలోకి పోతే రచన అంతా అచ్చ తెలుగు. అంటే కావ్యంలోని పదజాలమంతా తద్భవాలో దేశ్యాలో తప్ప తత్సమపదాలు లేనేలేవు. అవే అచ్చతెనుగుపదాలతో ఈ వాణిస్తుతి నడిచింది. ఈ పద్యంలోని కొన్ని పదాలకు అర్థం అపేక్షితం కావచ్చు. బలితెలిపుల్గు-మిగుల తెల్లనైన పక్షి-హంస- వారువము-అశ్వము; చిందము అంటే శంఖము, చెలువపుఁ దెల్లదమ్మివిరిసింగపు

గద్దె అనగా అందమైన తెల్లదామర సింహాసనమూ అని అర్థం; పలుకులచాన వాక్కులకు అధిదేవతయైన శ్రీ-సరస్వతి. అటువంటి తల్లి దయవల్ల తాను రచించబోయే ఈ అచ్చ తెనుగు కబ్బం తెలుగువారి మన్ననలకు పాత్రం కావాలి. ఆమె అందుకు కావలసిన జానలరు పల్కులను కటాక్షించాలి అని కవి ఆకాంక్ష ఆ అచ్చతెలుగు పలుకులు తెలుగువారికి వినగానే చూడగానే అర్థమయేలా వుండాలి. సహజత్వం కనబడాలి. అంతేకాని పలుకుల రూపంలో కాని కూర్పులో గాని తెచ్చికోలుతనం కనబడరాదు. ఈ పద్యమే అందుకు సాక్ష్యం. [ఆమె దేహకాంతిలో ఉన్న చిందపుతెల్లదనం ఆమె కరాంగుళుల స్పర్శలో స్వనించే స్వర్ణవీణానాద మధురిమ, అరిదెల రవళి, చిలుకపలుకులలో ముద్దు ఆమె వాహనమైన హంస నడకవలెనె ఒయ్యారంపునడకా ఈ పద్యంలో నిండారి ఉన్నై.] సరస్వతిని ప్రార్థించినా ఇటువంటి పద్యాలతోనే ప్రార్థించాలి అని ఏ బాలకవి ఐనా ముచ్చటపడతాడు ఈ పద్యం చూడగానే.

19

తన హృదయాంబుజాతమునఁ దార్కొను నాథగతానురాగ వా
హిని వెలిఁగ్రమ్మఁ జేసెనొకొ యీగతినాగ విధాత చెంగటన్
దనరి జపాప్రసూన సవిధ స్ఫటికాకృతి రక్తిఁ గుల్కు వా
గ్వనజదళాక్షి మాకొసఁగుఁ గాత వచోరచనా చమత్కృతుల్.

కంకంటి పాపరాజు రచించిన ఉత్తర రామాయణములోని సరస్వతీ ప్రార్థన యిది.

బ్రహ్మసన్నిధిలో ఉన్న సరస్వతీ రూపంలోని వైశిష్ట్యం కవి చమత్కారంగా వర్ణించా డీ పద్యంలో. బ్రహ్మదేవుడు రజోగుణమూర్తి, రక్తవర్ణుడు సరస్వతి శుక్లవర్ణ. ఈ కూడిక ఎంతో విలక్షణమైంది. శారద తన మనస్సులో తన నాథుని విషయంలో ఉన్న అనురాగాన్ని బహిర్గతం చేసింది. రాగమూ రక్తవర్ణమే. అది బ్రహ్మ దేవునిపై వ్యాపించి అతని దేహం అరుణ వర్ణమైనదేమో అని చూపఱకు అనిపిస్తూ ఉన్నది. ఎర్రని జపాప్రసూన సవిధంలో ప్రకాశించే స్ఫటికం వలె ఉన్నారట భారతీరూపం. ఆమె తానెంతో తెల్లదైనా తన పతి దేహకాంతి ఆమె దేహకాంతికి కొంత అరుణిమను ప్రసాదించిందన్నమాట. అందుచేతనే ఆమె రక్తితో-రక్తవర్ణంతో-రజోగుణ పరిణామమైన అనురాగంతో-కుల్కుతూ ఉంటుంది. లేకపోతే ఆమె సర్వశుక్ల దేహ. సాత్వికతా మహిత చిత్త. ఆమె చిత్తంలో రాగద్వేషాలకు తావులేదు-అని భావం. అటువంటి వాణి కవికి చమత్కార మహితాలైన వాక్కులను ప్రసాదించవలెనని ఆకాంక్ష. కేవల

వస్తుమాత్ర ప్రతి పాదకాలైన కావ్యాలు, ఇతిహాసతుల్యాలై మనోఒహ్లాద జనకాలు కావు. సాహిత్య ప్రియులకు ఉపాదేయాలు కావు. వాటిలో చమత్కారం ఉన్నప్పుడే అవి సహృదయ మనోరంజకాలు అవుతవి. వస్తు ప్రతిపాదకత్వంతోపాటు చమత్కారం కలిసి ఉండటం కూడా పైన వర్ణించిన వాణీ బ్రహ్మల సాహచర్యంతో సమానమైనదే.

20

వీణాపుత్త్రి లసద్గుణంబులు ముదావిర్భావముం జేయఁగా
బ్రాణంబుంబలె ఔొమ్మ డించక సుధాప్రాయానులాపంబులన్
భాణిం గూర్చుచు సారెసారెకు రుచుల్పాటింపఁ బల్కించున
వ్వాణీదేవి నటించు మద్విమల జిహ్వారంగ మధ్యంబునన్ 1-8.

సారంగు తమ్మయ రచించిన వైజయంతీ విలాస కావ్యమునందలి సరస్వతీ స్తుతి పద్యమిది. ఈ వైజయంతీ విలాసానికే విప్రనారాయణ చరిత్రమని నామాంతరము.

వాణికి తన వీణాపుత్త్రియొక్క లసద్గుణంబులు ముద్దు కూరుస్తూ ఉన్నవి. అందుచేతనే ఆ పుత్త్రిని ఆమె తన ప్రాణంతో సమానంగా చూచుకొంటూ ఉంది. ఆ బిడ్డను ఎప్పుడూ తన ఔొమ్మనుండి దించదు. తనపాణితో సారెసారెకు మీటి ఆమె చేత రుచులు పాటించే సుధాప్రాయానులాపాలు పలికిస్తూ ఉంది. అటువంటి వాత్సల్యపూర్ణురాలైన వాణి తన జిహ్వా అనే రంగమధ్యాన నటించాలి అని కవి ప్రార్థన.

పరమేశ్వరుని ఇటువంటి సహజ వాత్సల్యాన్ని ద్యోతన చేసేదే ఈ కావ్యంలోని కథా వస్తువు. లోకమంతా ఆయనకు సంతానం. వారిమీద ఆయనకు గల వాత్సల్యం అపారం. విలక్షణం. వారి చేతలు ఆయనకు మాచ్చట కలిగిస్తూంటాయి. వారి ఆనందం ఆయనకు ఆనందకరం. కనుకనే ఆయా జీవులకు వారివారి ప్రారబ్ధం అనుభూతమైపోయి వారు ప్రక్షీణ కర్మాంతరులైన తరువాత వారికి తన శాశ్వత స్థానం ఇస్తాడు. ఈ కావ్యంలోని విప్రనారాయణుడు ఇటువంటి పరమేశ్వరానుగ్రహానికి పాత్రుడైనవాడే.

21

కరములుగూర్చి మ్రొక్కెద జగన్నికురుంబ కుటుంబకున్ సుసుం
దరదరహాస వైభవ సుధారసధారి ముఖేందుబింబకున్
స్థిరకరుణావలంబ కహి సిద్ధసురాసుర చారణార్చిత
స్ఫురదరుణాంఘ్రి తామరస శోభితకదంబకు శారదాంబకున్. 1-9.

22

చేతులుసాచి మ్రొక్కెద నశేష జగజ్జన రక్షణ క్రియా
హేతు కృపావలంబకు భహీర పటీర తుషార చంద్రికా
జాతయశః కదంబ కటిచారు మణీరశనా నితంబకున్
ధ్యాతృ మనోవిడంబకు విదంభమదంబకు శారదాంబకున్.1-10

చింతలపల్లి ఛాయాపతి కవి రచించిన రాఘవాభ్యుదయంలోనివి ఈ రెండు సరస్వతీ ప్రార్థన పద్యములు.

ఈ రాఘవాభ్యుదయం ప్రౌఢ కావ్యం. అందుచేతనే ఈ పద్యంలో పదకాఠిన్యం హెచ్చు. కవిలో వ్యుత్పత్తి అంశము అధికతరము. ఇట్టి కవితారచనలు కూడా ఒక విధంగా ఆనందదాయకాలే. ఐతే అధికారి భేదాన్నిబట్టి. ఇటువంటి వ్యుత్పత్తి ప్రధానమైన రచనా విశేషాన్ని గురించే త్రివిక్రమభట్టు

"కావ్యస్యామ్రఫలస్యేవ కోమలస్యేతరస్యచ
బంధచ్ఛాయా విశేషేణ రసోఽప్యన్యాదృశో భవేత్"
వాచః కాఠిన్య మాయాన్తి భంగశ్లేష విశేషతః
నోద్వేగ స్తత్రకర్తవ్యో యస్మాన్నైకో రసః" అన్నాడు.

ఈ పద్యాలు రెండూ పోతనామాత్యుని పద్యాలవలెనే అంత్యానుప్రాసాలంకారంతో రమ్యంగా ధారాశుద్ధి సంశోభితంగా ఉన్నై. వీటిలో వృత్త్యనుప్రాసంగూడా చోటు చేసుకున్నది. దీర్ఘసమాసాలు పద్యాల నడకకు ఒక ఠీవిని సమకూర్చినై. వీటిలో కొన్ని కఠినపదాలు ఇవి. నికురుంబం సమూహం. కదంబం సమూహం-అవయవ సంహతి అనగా శరీరం. భం నక్షత్రం-విడంబ సాక్షాత్కరించునది ప్రత్యక్షమగును. (Ref. Kittel)

23

నెమిలికి నాట దిద్దు వగ నెయ్యపుఁజిల్కకు గానమాధురిన్
దమియుడు నేర్పు నీకు విదితంబగు, నింక విరాళి చాలి గా
త్రమున రహింప జాలుట గదా యరుదంచు విరించి మెచ్చ హా
సము నును వాతెఱంజొనుపు శారద పొల్చుఁ గృతీంద్రసూక్తులన్.

కార్వేటినగర సంస్థాన విద్వత్కవి- ఋగ్వేది కవి వెంకటాచలపతి కవి రచించిన చంపూ రామాయణం- (భోజుని చంపూరామాయణానికి అనువాదం)- లోనిది ఈ సరస్వతీ ప్రార్థన పద్యం.

నెమిలికి ఆటనేర్పడం, లీలాశుకానికి గాన మాధుర్యంలో ఆసక్తి కలిగించి శిక్షణ ఇవ్వడం-ఈ రెండు విషయాల్లో నీఘనత నాకు తెలుసు నీవు గాత్రంతో గానంచేస్తే విని ఆనందించాలి అని ఉంది అని ఒక అర్థం. నీవు వాల్మీకి నాటి నుంచీ నేటి వరకూ ఆయా కవుల దగ్గరనే ఆసక్తితో ఉంటూ నా గాత్రానికీ సన్నిహితురాలుగా ఉండటం ఆనందాన్ని ఈయడం అరుదై పోయినది అని మరొక అర్థం. ఈ విధంగా గాత్ర శబ్దంతో బ్రహ్మ చూపిన ఆక్షేపానికి తన విషయంలో నాథునికి అకారణంగా కలిగిన అసూయకు సరస్వతి నునువాతెఱ మీద హాసము చొనిపినది. అటువంటి శారద కృతీంద్రుని సూక్తులలో పొల్చును గాకః అని ప్రార్థన. కృతము అనగా కృతి-రచన-అది కలవాడు కృతి-(కృతిన్)-కవి-కృతీంద్రుడు-కవీంద్రుడు తానే అని ఒక అర్థం. కృతికి ఇంద్రుడు కృతిపతి అని ఇంకొక అర్థం.

ఇక్కడ పై భావంలో బ్రహ్మకు సరస్వతి మీద అసూయ కలగడాన్ని గురించి చంపూ రామాయణంలో ఇలా ఉంది. వాల్మీకి తమసానది నుంచి ఆశ్రమానికి మరలి వచ్చి అంతకు ముందు తననోట వెలువడిన "మానిషాద ప్రతిష్ఠాత్వ మగమశ్శాశ్వతీ స్సమాః। యత్క్రౌంచ మిధునాదేక మవః కామమోహితమ్" అనే శ్లోకాన్నిగురించి ఆలోచిస్తూ ఉన్నాడు. ఆ సమయంలో బ్రహ్మ అతని ముందు సాక్షాత్కరించాడు. సరస్వతి అంతవరకూ బ్రహ్మ దగ్గరనే ఉంటూ ఉంది. ఇప్పుడు ఆమె వాల్మీకి దగ్గర తన విలాసాలు చూపింది. అది సహించలేక ఆయన వాల్మీకి ఎదుటికి వచ్చాడా? అన్నట్లున్నది అని భోజుడు ఉత్ప్రేక్షించాడు. "వాణీ విలాస మపరత్ర కృతోపలంబ మంభోజ భూరసహమాన ఇవా విరాసీత్".

24

శారద చంద్ర చంద్రికల చాయల మాయలఁ బెట్టి మైసిరుల్
సారస గర్భుమేన విరజాజులుగా దనమేన భక్తి శా
రీర విభాళ హల్లకపరిస్ఫురణం బిడ రాగ మూర్తి యా
శారద మద్వచఃస్థితి విశారదయై విలసిల్లు గావుతన్.

ప్రథమ స్కంధము-7

చమత్కార మహనీయమైన ఈ సరస్వతీ ప్రార్థన ములుగు పాపయారాధ్యులు రచించిన దేవీ భాగవతం లోనిది.

ఈ పద్యంలో కవి శారదను రాగమూర్తినిగా వర్ణించి ప్రశంసించాడు. బ్రహ్మదేవుడు రజోగుణ ప్రధానుడు. అరుణ వర్ణదేహుడు. శారద సర్వశుక్ల. వారిద్దరి సంయోగ చమత్కృతి ఈ పద్యంలో వర్ణితం. శరత్కాలపు చంద్రుని చంద్రికల కాంతులను మించిన తెల్లదనం కల శారదయొక్క మెయిసిరులు సారసగర్భుడైన బ్రహ్మ మేనియందు ప్రవేశించి విరజాజి పూలుగా భాసిస్తున్నది. అతని దేహకాంతులు శారద దేహాన వ్యాపించినప్పుడో? హల్లకపు పరిస్ఫురణము ఇస్తున్నవి. "హల్లక రక్త సంధ్యకమ్" అని అమరుడు. ఈ విధంగా ఆమె దేహం మీద వ్యాపించిన ఎఱ్ఱకలువ కాంతులు ఆమెను రాగమూర్తినిగా చేసినవి రాగమూర్తి అంటే ఎర్రని స్వరూపం కలది అని ఒక అర్థం. అను రాగమయ స్వరూపిణి అని మరొక అర్థం. శుద్ధ సత్వ ప్రధానమైన వాక్కులు కేవలం మోక్ష ప్రదాయకాలైన ఉపనిషదాదికం. సహృదయ చిత్త చమత్కార సంపాదక కావ్య ప్రతిపాదిత వచస్సముదాయం అటువంటివికావు. అవి లోకప్రవృత్తి ప్రబోధకాలై జనులకు ఉపదేశప్రదాలుగా ఉండి వారిని సన్మార్గ గాములుగా చేయగలవు. చమత్కారరహితములైన కవివాక్కులకు ధర్మాన్ని ఉపదేశించేశక్తి ఉన్నా వాటిలో ఆకర్షణీయత్వం రామణీయకం ఉండవు. సహృదయులు వాటిని పఠించడానికి ప్రవృత్తులు కారు ఈ దేవీభాగవతం కూడా మోక్ష ప్రదాతృత్వం ప్రధాన ధ్యేయంగా కలది కావడంతోపాటు కావ్యత్వం కలదై పఠనాసక్తి కలిగించేదిగా ఉండాలి. అని కవి ఆకాంక్షిస్తున్నాడు.

25

తనమృదు గీతికా పరిణతధ్వని వైఖరిఁ బల్కుమంచు నిం
చిన రహిఁ జేతి వీణియకుఁ జెక్కులు గీటుచు నేర్పులీల నో
య్యన నఖరాంకురంబుల నయమ్మున దంత్రులు మీటిగాన మి
పొనరగఁ జేయువాణి ప్రతిభోన్నతుఁ జేయుతఁ గృష్ణరాయనిన్.1-5

నంది తిమ్మన రచించిన పారిజాతాపహరణ కావ్యంలోని సరస్వతీ స్తుతి ఈ పద్యం.

సంగీత ప్రియ-వీణావాదన నిపుణ ఐన వాణిని స్వపుత్రి లాలన లాలస ఐన మాతృమూర్తినిగా వర్ణించాడు కవి ఈ పద్యంలో,

వాణి కృతిపతి ఐన రాయలనూ - అతనితోపాటు కృతికర్తనూ-కృతిపత్రలనూ కూడా ప్రతిభోన్నతులనుగా చేయవలెనని తిమ్మన ఆశంస. ఆమె తన నఖరాంకు

రాలతో నయమ్మున వీణాతంత్రులను మీటి ఇంపౌసర గానం చేస్తూ ఉన్నది. తల్లి తనగారాబు పట్టిని వాత్సల్యాతిశయంతో ఒడిలో ఉంచుకొని చెక్కులు గిటుతూ తాను మాటలుపలికి ఆ మాటలు తన బిడ్డకు నేర్పుతుంది. ఆ పసిపాప ఆ పలుకులనే తిరిగి పలికినప్పుడు ఆ మాతృహృదయం ఆనంద పరవశం ఔతుంది ఇది లోకసహజ మయిన విషయం. సరస్వతి తన సఖరాంకురాలతో వీణ మీటడం కూడా అలాగే తన వీణా పుత్రిని గారాబంతో ఒడిలో ఉంచుకొని చెక్కులుగిటి బుజ్జగిస్తూ తాను పాడిన మృదుగీతికా పరిణామమైన ధ్వని వైఖరులను పలకడం నేర్పుతున్నట్లు తోస్తున్నది.-శిశువుల తొక్కు పలుకులు స్పష్టంగా ఆయా వర్ణాలను వినిపింప జేయలేక పోయినా అవి పెద్దలకు అనిర్వచనీయమైన ఆనందాన్ని ఈయడం సహజం అదే మాదిరిగా జంత్ర సంగీతం, గాత్ర సంగీతం మంత సువ్యక్తరూపం కాకపోయినా శ్రోతలకు అది అమందానంద సంధాయకంగానే ఉంటుంది. ఈ పారిజాతాపహరణ కావ్యంలోని కవిత కూడా ఈ రెండింటివలె రసికులకు ఇంపు కలిగిస్తూందనే విశ్వాసం ఈ పద్యంలో కవి ప్రకటిస్తున్నాడు "ముక్కు తిమ్మనార్యు ముద్దు పల్కు॥

26

ఒకటి యక్షరవిలాసోల్లాసమున మించ
  నొకటి తాళప్రౌఢి నుల్లసిల్ల
నొక్కటి నారికేళోన్నతిఁ దాల్చ నొ
  క్కటి గోస్తనీగుచ్ఛ కలనఁ దనర
నొకటి సువ్యక్త భావోన్మేష మొంద నొ
  క్కటి వల్లకీ తుంబి కలనఁ జెలఁగ
నొకటి భారవిశేషయుక్తిఁ బెంపొంద నొ
  క్కటి గిరీశమతాను కారి గాఁగ

నసమ సంగీత సాహిత్య రసము లనెడు
గుబ్బ పాలిండ్లు గల్గు పల్కుల వెలంది
సరసగుణహారు నోబయనరస ధీరు
నవ్యకృతి నాయకునిగా నొనర్చుఁగాత.॥ 1-4

రామరాజభూషణుడు రచించిన నరసభూపాలీయ మనే అలంకారశాస్త్రగ్రంథం లోనిదీ పద్యం.

దీనిలో కవి "సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాః స్తనద్వయమ్ । ఏకమాపాత మధుర మన్యదాలోచనామృతమ్" అనే శ్లోకార్థాన్ని విశదీకరించినాడు.

అసమానమైన సంగీతరసం సాహిత్యరసం ఈ రెండూ పల్కులవెలంది-రెండు గుబ్బ పాలిండ్లు ఈ రెండిటిలోనూ సాహిత్యరసస్వరూపం ఇలాంటిది. అక్షరముల విలాసోల్లాసంతో మించడం దానిమొదటి లక్షణం. మించు ధాతువుకు గల అర్థాలు అతిశయించి ఉండడం- ప్రకాశించడం-రెండూను. అక్షర ఘటితాలు పదాలు. పదఘటితాలు వాక్యాలు. రసాత్మక వాక్యము కావ్యము అనీ రమణీయార్థ ప్రతిపాదకమైన శబ్దమే కావ్యం అనీ మతభేదంచేత కావ్యలక్షణాలు. శ్రవణపేయమైన అక్షరాలకూర్పు మనోహరార్థంతోపాటు కావ్యశోభాదాయకం. నారికేళఫలానికి గల ఉన్నతి వంటి ఉన్నతికలగి ఉండడం రెండవలక్షణం. నారికేళం చాలా కఠినమైంది. కావ్యపాకాలలో నారికేళపాకం బహుజనాదరణీయం కాదు. కావ్యగత గంభీర భావాలు అనేకవిధముల మననం చేస్తే కాని గ్రాహ్యంకావు అని ఇక్కడ అభిప్రాయం. అంతేకాని కఠినపాకం అనికాదు. సువ్యక్తమైన భావాల ఉన్మేషం కలిగి ఉండడం మూడవలక్షణం. సువ్యక్త-అంటే సుస్పష్టమైన అని ఒక అర్థం. చక్కని వ్యంజనావృత్తిచే గమ్యమైన-అని మరొక అర్థం. అటువంటి భావాన్ని ప్రతిపాదించే కావ్యాలే సహృదయ హృదయాహ్లాదకాలై శాశ్వతంగా వెలుగొందగలవి. భారవిశేషయుక్తితో చెలగి ఉండడం సాహిత్యపు నాలుగవ లక్షణం. భారశబ్దం గౌరవశబ్దం. పర్యాయాలు. అర్థగౌరవమే కావ్యానికికూడా గౌరవదాయకం.

ఇక్కడ విరుపునుబట్టి భారవి-శేష-అనే పదాలు స్ఫురిస్తున్నవి. వీరిలో భారవి (భారవేరర్థ గౌరవం) అనే అభియుక్తోక్తికి పాత్రుడైనవాడు. శేషుని అవతారం పతంజలి. అతని రచన వ్యాకరణ మహాభాష్యం. అది వ్యాకరణ గ్రంథమైనా సాహిత్యరచనవలె మధురతాభరితమై అధ్యేతలకు అధ్యాపకులకూగూడా ఆనందాన్ని ఇచ్చే ఘనతనీ కల్గించేది. "మహారాజ్యం వా పాలయేత్ మహాభాష్యం వా పాఠయేత్" అనే పెద్దల మాటకు మూలమైంది. సాహిత్యం అంటే అలా ఉండాలి అన్నమాట.

ఇక రెండవదైన సంగీతరసంమాట. తాళప్రౌఢితో ఉల్లసిల్లడం మొదటి లక్షణం. సంగీతానికి తాళం ఎంత ముఖ్యమైనదో తెలిసినదే. గోస్తనీగుచ్ఛకలనతో తనరుట రెండవలక్షణం. గోస్తనీ-అంటే-ద్రాక్షాఫలసదృశమైంది. పాటలో ఉండే అర్థం గృహీతం ఐనా కాకపోయినా సంగీతశాస్త్రం తెలిసినా తెలియకపోయినా విన్నవెంటనే ఆనందం ఇచ్చేది సంగీతం. శిశువునూ పశువునూ ఫణినీకూడా లోగొనేది సంగీతం. అది అపాతమధురం. వల్లకీతుంబికలనతో మ్రోగడం మూడవలక్షణం. తుంబీఘటిత

మైన వీణయొక్క నాదమాధుర్యం సర్వజన విదితం. గిరీశమతానుకారిగా ఉండడం నాలుగవ లక్షణం. గిరీశుడు-అనగా సదాశివుడు. సంగీతశాస్త్ర ప్రవర్తకులలో మొదటి వాడని సంగీత రత్నాకరం. "సదాశివః శివా బ్రహ్మ భరతః కశ్యపో మునిః...అన్యేచ బహవః పూర్వే యే సంగీత విశారదాః"

ఈ విధంగా సరస్వతీస్వరూపాన్ని వివరించాడు రామరాజ భూషణుడు. అతడు తానుకూడా సంగీతసాహిత్య ప్రవీణుడు. తన కావ్యంలో కూడా ఈ లక్షణాలు సమగ్రంగా ఉంటవి అనే విషయాన్ని సూచిస్తూ కావ్యం అంటే ఇలా ఉండాలి అని వ్యక్తం చేశాడు ఈ విధంగా ఆ ప్రతిభావిభాసితమూర్తి.

27

రమణీయాక్ష సరాకృతిం బొలుచు వర్ణశ్రేణి వీణానులా
పముచేతం గరగించి యందు నిజబింబం బొప్ప నచ్ఛామృత
త్వము నాత్మప్రతిపాదకత్వమునుఁ దద్వర్ణాళి యందెల్ల బూ
ర్ణము గావించిన వాణి తిర్మలమహారాయోక్తిఁ బొల్పుం గృపన్. 1-4

రామరాజభూషణుడు రచించిన వసుచరిత్ర ప్రబంధంలోని సరస్వతీ ప్రార్థన మిది. వాణియొక్క కరకమలంలో వెలుగొందే అక్షమాల మాతృకాత్మకమైనది. ఆమె చేసే వీణానులాపమాధుర్యానికి ఆ అక్షమాలలోని వర్ణరూపమైన మణులు కరగినవి. తరళములైన ఆ మణులలో వాణియొక్క బింబం ప్రతిబింబితమయింది. అక్షములైన వర్ణాలు అచ్ఛమైన అమృతత్వాన్ని పొందినై. అవి కరగి నీరుగా మారినై. నీటికి అమృతం అనేది పర్యాయపదం. ఆత్మ అంటే తాను అని అర్థం. ఆ వర్ణాలు తన-వాణీ యొక్క-బింబాన్ని తమలో చూపినై అని ఒక అర్థం. మాతృకాత్మికయైన సరస్వత్యా రాధనం జనులకు అమృతత్వాన్ని-మోక్షాన్ని-సమకూరుస్తుంది అనే ఆత్మతత్త్వాన్ని తెలుపుతుంది అని మరొక అర్థం. ఈ అర్థాలు శబ్దశక్తివల్ల ధ్వనిరూపంగా లభిస్తు న్నాయి. ఇటువంటి శక్తిగలిగిన అక్షమాలను ధరించిన వాణి తిరుమల మహారాయల ఉక్తులలో-వాక్కులలో-ప్రకాశించవలె నని కవి ఆకాంక్ష. కృతిభర్త యైన తిరుమల మహారాయల ఉక్తులుకూడా అమృతంవలె నిర్మలంగానూ, మధురంగానూ ఉండి జను లకు ఆ అమృతంవలెనే జీవాన్నీ బలాన్నీ ఇచ్చి మనుపవలెను. ఆ ఉక్తులు అతి స్పష్టంగా శక్తివంతముగా ఉండి అతని ఆత్మను ప్రతిపాదించేవిగా-అనగా వ్యక్తిత్వాన్ని. మహ

త్వాన్నీ సూచించి అతని అధృశ్యత్వానికి అభిగమ్యత్వానికి ప్రతీకాలుకా ఉండపలెనని భావం. ఇటువంటి వాక్కులే లోక కల్యాణ సంధాయకాలు. సరస్వతీ కటాక్షం సంపూర్ణంగా పొందినవారికే మహనీయమైన ఇట్టి ఉక్తి విశేషాలు లభిస్తవి. సామాన్యులకు లభించవు. ఈ విధంగా కవి ఇక్కడ కృతిపతిని ఉపలక్షణంగా చూపి చేసిన ఆశంసనము. అతనికీ ఏ తత్కావ్యపఠితలకూ కూడా అన్వయించేదే. కవి రచించబోయే కావ్యంకూడా అమృతంవలె మధురమూ, జీవనశక్తిప్రదమూ ఐ తన మనోభావనలను సమగ్రంగానూ, స్పష్టంగానూ, ప్రతిఫలింప జేసేదిగా ఉండాలి. పఠితలు వాటిని తిన్నగా గ్రహించి ఆనందానుభూతిని పొందాలి అని ధ్వని

మన్ముందు కావ్యంలో మంజువాణీ దౌత్యంలో గిరికాధ్యతమైన మౌక్తికహారానికి కల ప్రాముఖ్యాన్నికూడా రమణీయాక్షరాకృతి అనే సమాసం సూచిస్తున్నది.

28

ఏదే నొక్క పురంధ్రి గానసుధచే హేలా కరాంభోజ వీ
ణా దండం బిగురించెనా నఖరుచుల్ నర్తింప మ్రోయించు న
య్యాది బ్రహ్మ ముఖాగ్ర రంగనటి విద్యాబుద్ధి సంసిద్ధి మా
నా దిండ్లప్పని కిచ్చు గాత హృదయానందంబు సంధిల్లగన్.

మాదయగారి మల్లన కృతి ఐన రాజశేఖరచరిత్రలోని సరస్వతీస్తవం ఈ పద్యం.

సరస్వతీదేవి వీణ మ్రోయిస్తూ ఉండగా ఆమెనఖకాంతులు వీణపై ప్రసరించి వీణాదండము చిగురించెనేమో అన్నట్లు తోస్తున్నది కారణం? ఆమె గానము కేవలం గానముకాదు అది సుధ. అమృతస్పర్శవల్ల మ్రోళ్ళుకూడా చిగురించడం సహజమే. అందులో ఆశ్చర్యం ఏమిలేదు. దీనిలో కవి తన కావ్యగుణం కూడా స్ఫురింపచేసినట్లయింది. తనకావ్యం సహృదయులైన పండితుల మనస్సులనే కాకుండా కావ్యానుశీలన అభ్యాసనాదికంలేని సాధారణుల హృదయాల్ని కూడా రసార్ద్రం చేయగలదు. మ్రోళ్ళవంటి మనస్సుల్నికూడా ఈ రాజశేఖరచరిత్రం చిగురింపచేయగలదు-అని మల్లన విశ్వాసం అమె నఖరుచులు ఆమెహేలా కరాంభోజ మందలి వీణాదండంమీద నర్తిస్తున్నవి. సరస్వతి ఆదిబ్రహ్మయొక్క ముఖాగ్రమనే రంగస్థలాన నర్తించేనటి.

29

క ద్రూజాంగదు తోడఁబుట్టువు శరత్కాదంబినీ చంద్రికా
జిద్రూపాంచిత పద్మగర్భముఖ రాజీవావళీహంసి వ
ర్ణ ద్రాక్షాఫలకీరి శారదకృపన్ రామానుజామాత్యు వే
దాద్రి స్వామికి నిచ్చు నిచ్చలును విద్యాబుద్ధి వాక్సిద్ధులన్. 1-4

ఈ పద్యం తెనాలి రామకృష్ణుని పాండురంగమాహాత్మ్యం లోనిది

కవి సమ్రాట్ శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు అన్నారు-"ఇతరుల కావ్యములనుండి మంచి పద్యము లెన్నుకోవలయును. ఈయన కావ్యములో ప్రతిచోటనూ మంచి పద్యములే" అని మఱి ఇది మాత్రం మంచి పద్యమెందుకు కాదు. కద్రూజుడు వాసుకి అతనిని అంగదముగా ధరించిన వాడు శివుడు. సరస్వతి అతని తోడబుట్టువు. సరస్వతీ పరమేశ్వరులు బ్రహ్మకు అపత్యాలని పురాణ ప్రసిద్ధి. ఐతే వీరి ఈ తోబుట్టువుతనం ఇంతమాత్రంతోనే కాదేమో. శివుడూతెలుపే. సరస్వతీ తెలుపే. కనుక ఈ విషయంలోనూ వారు ఇద్దరూ తోబుట్టువులే. ఈ తరువాత సమాసం ఈవిషయాన్నే దృఢపరుస్తున్నది. ఆమె శరత్కాలంలోని మేఘమాలనూ అదే శరత్కాలంలోని చంద్రికనూ జయించిన రూపంతో-దేహకాంతితో—ప్రకాశిస్తున్నది. పద్మగర్భుని ముఖాలనే పద్మ సమూహం దగ్గర క్రీడించే హంసి సరస్వతి. బ్రహ్మదేవుని నాలుగు ముఖాలనుంచీ వెలువడే వేదాది వాఙ్మయం వాగ్రూపం. ఆ వాక్కులకు అధిదేవత శారదయే. ఆమె వర్ణాలనే ద్రాక్షాఫల మధుర రసాన్ని ఆస్వాదన చేసే కీరి-శుకాంగన. వర్ణగ్రథితం పదజాలం. అటువంటి పదజాలంతో నిష్పన్నమయ్యే రసాత్మక వాక్యం కావ్యం. "వాక్యం రసాత్మకం కావ్యమ్" "కవేఃకర్మకావ్యమ్". "కవయతి-వర్ణయతి-ఇతి కవిః" కావ్యగత వర్ణనం శారదాదేవి యొక్క రూప పరిణామ విశేషమే.

వర్ణాల కూర్పుతో ఏర్పడ్డ సంగీతానికి అధిదేవత కూడా సరస్వతియే "సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాః స్తన ద్వయమ్", అని అభియుక్తోక్తి. ఇటువంటి శారద పాండురంగ మహాత్మ్య కృతిపతియైన విరూరి వేదాద్రిమంత్రికి విద్యాబుద్ధి వాక్కులు మూడూ సిద్ధింపజేయాలని కవి చేసే శుభాశంస. ఈ ఆశీస్సు ఆకృతిపతికి ఒక్కడికీ

సంబంధించింది కాదు. కవికీ కావ్యపఠితులకూ అందరికీ సంబంధించినదీను. ఈ పద్యం లోని "పద్మముఖ రాజీవావళీ హంసి" అనేసమాసం దండి యొక్క కావ్యాదర్శంలోని "చతుర్ముఖ ముఖాంభోజవనహంసవధూః" అనే సమాసానికి రూపాంతరం. రామకృష్ణుని కూర్పులో ఆసమాసం ఒక భారీతనాన్ని సంతరించుకొన్నది. ఇదే శ్లోకంలో దండి సరస్వతిని "సర్వశుక్ల" అన్నాడు. రామకృష్ణుడు కూడా ఈ పద్యంలో ఆమెను అట్లాగే వర్ణించాడు. ఆయన వ్రాయబోతున్న ఈ కావ్యంలో గూడా ప్రతిపాద్యుడు పాండురంగడు. అనంత కరుణా ధవళాంత రంగుడు ఈ పొందిక ఎంతో సమంజసం.

30

ఏనాతి కొకగుబ్బ గానశాస్త్రంబు రెం
    డవగుబ్బ సాహితీ డంబరంబు
ఏనాతి యిలు సత్కవీ శాననంబు రెం
    డవ యిలు చతురాన నాననంబు
ఏనాతి ప్రియశిష్యుడౌ నాకు సంభవుం
    డటుమీది శిష్యుండు వ్యాసమౌని
ఏనాతి పుత్రు లయ్యేడ్వురు మునులు దే
    వ మనుష్యులెల్లరు పౌత్రభూతు

లట్టి జగదేక సామ్రాజ్య మధిగమించి
వీణ చేబూని పాటగావించి మగని
గరగ జేసెడి యవ్వాణి వరములొసగు
రాజహితుడగు వేంకటరత్నమణికి. 1-3.

కింకవీంద్ర ఘటాపంచాననులు-శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు - రచించిన సరసకావ్యం శ్రవణానందంలోని సరస్వతీ స్తుతి ఇది.

"సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాః స్తనద్వయమ్." అన్న అభియుక్తోక్తి ననుసరించి మొదటి పాదం నడిచింది. వైదిక లౌకిక వాఙ్మయం అంతా సరస్వతీ

రూపవిశేషమే. ఆమెయొక్క విలాసరూపమే. కనుకనే ఆమెకు ఒక ఇల్లు సత్కవీశుల ముఖాలు. రెండవ ఇల్లు బ్రహ్మదేవుని నాలుగు మొగాలు. సరస్వతి అనుగ్రహించి నందుననే క్రౌంచద్వంద్వ వియోగ దర్శనజనితమైన శోకంతో సంతప్తుడైన వాల్మీకి నోట "మానిషాద" ఇత్యాది శ్లోకం వెలువడింది ఆ విషయమే చతురాననుడు తరువాత ఆయనకు తెలిపి అటువంటి శ్లోకాలతోనే రామకథను రచింపచేసి అతనిని ఆదికవినిగా చేశాడు. ఈ విషయమే ఆనందవర్ధనాచార్యుడు "ఆదికవేః పురా, క్రౌంచ ద్వంద్వ వియోగోత్థః శోకః శ్లోకత్వ మాగతః" అని చెప్పి ఉన్నాడు. ఈ విధంగా నాకువు నుండి-అనగా వల్మీకమునుండి-పుట్టిన కవి సరస్వతికి మొదటి శిష్యుడైనాడు.

అనుమీది శిష్యుడు వ్యాసమౌని
"వీనుల తేనెయై కురియు వింతగు కావ్యరసంబు గ్రోలి య
మ్మానవకోటికిం బహుసమానత మానగఁజేసె నెవఁడె
వ్వానికి నీడు లేరు మునివర్గములోపల నమ్మహాత్ముమే
ధానిధి నాద్యు రాఘవ కథానిధి కీర్తిధురీణుఁ గొల్చెదన్."
"వేదముఁ నచ్చుకట్టి శ్రుతివీధుల తత్త్వము బట్టి చూచియ
వ్వేదము కంపు వీనులకు వెగ్గలమై నిగుడంగఁ బాఱు య
మోదము వెల్లిగొల్పి యనుమోదిత కీర్తుల మిన్ను దాకున
య్యాదిమ పండితుం గొలుతు నచ్యుతమూర్తి బరాశరాత్మజున్."

అని ప్రబంధపరమేశ్వరుడు వీరిని ప్రశంసించాడు. "ద్విత్రాః పంచషావా కవయోభవంతి" అని అభియుక్తులు వ్రేళ్ళమీద లెక్కించి విడిచిన కొద్దిమందిలో విడువ రాని వారు వీరిద్దరూనూ అటువంటివారు సరస్వతీ శిష్యులుకాక సామాన్యులా మరి. మరీ చ్యాది సప్త ప్రజాపతులు బ్రహ్మమానసి పుత్రులు కాబట్టి సరస్వతికి పుత్రులే. వారి నుండి వృద్ధిపొందిన మనుజులెల్లరు ఆమెకు మనుమలు. సరస్వతి యొక్క ఇటువంటి వీణాగాన ప్రియమైన స్వరూపం ఇక్కడ కవికి ఉపాస్యం కవిత్వ ఆలోచనా మృతం. కాని సంగీతం ఆపాత మధురం. వెలయాలి వలపుకూడ అంతే. అది ఇల్లాలి పాతివ్రత్య పవిత్రిత భక్తిభావంతో శబలితం కాదు. అటువంటి వేశ్యవలపును నమ్మి బోల్తాపడి పశ్చాత్తాపుడైన మధుసూదనుడు ఈ కావ్యంలో నాయకుడు అని ఈ పద్యంలో సూచిత మౌతున్నది

31

కఠినస్తనో పరిగ్రైవేయమణికాంతి
కర్ణతాటంకంబు గాడి పఱుప
క్రమనితంబాగ్ర కాంచి కింకిణులతోఁ
గరకంకణధ్వనుల్ కలతఁబూన
మౌళిక్లుప్త శశాంకమాలా తపములపై
ఫాలస్థలీ జ్యోతి పాఱువెట్టఁ
దత్కాల విచలితాధరహాస మాధుర్య
మాత్మ ప్రసన్నత నగడు పఱుప

పాలితాన్యోన్యలంఘన స్పర్థములును
జాలితాన్యోన్య సౌందర్య సరసములును
నైన పలుకుల కూడిక యనఁగ నొప్పు
శారదామూర్తి నాయెదఁ జాలుగాక.

కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు రామాయణ కల్పవృక్షంలో చేసిన శారదస్తుతి యిది.

సరస్వతీ స్తన ద్వయంపైనున్న గ్రైవేయమణిహారాలకాంతి కర్ణతాటంకాలను గాడిపరుస్తున్నదట. అంటే సంగీత సాహిత్య వైభవం శ్రవణానందదాయక మౌతుందని భావం. నితంబ భాగంలోనున్న కాంచీ కింకిణులు కర కంకణ ధ్వనులతో వాదుకు దిగినాయట! గతి సౌందర్యం తాళ లయాశ్రితమయినప్పుడు కవితలో రాగమాధుర్యమేర్పడగలదని వ్యంగ్యం. మౌళిపైనున్న చంద్రరేఖ కాంతిపై ఫాలస్థలంలో నున్న జ్యోతిఃప్రకాశం దాడి చేస్తున్నదట! కవితలో హృదయాహ్లాదజనకమయిన ఉపరంజన మెంత ఉండాలో జ్ఞానకాంతులను ప్రకాశింపచేసే ఉపదేశంకూడా అంత ఉండాలని తాత్పర్యం. హాసమాధుర్యాన్ని ఆత్మప్రసన్నత నగడు పెట్టినదట! రచనలో తత్తత్కాలోచితమైన రచనామాధుర్యం కావ్య ప్రసన్నతను మించి భాసించు నన్నది వ్యంగ్యం పలుకులలో అన్యోన్యలంఘన స్పర్థ, అన్యోన్య సౌందర్యసరస స్పర్థ కనపడుతున్నదట; ప్రత్యక్షర రామణీయకమైన రచన, రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దరూపమైన కావ్యం శారదారూపమని విశ్వనాథ వారి భావం.

వాగ్రూపమైన శారదకు నమోవాకములు!

ఇతి శివమ్



తెలుగు ఎదలో తెలుగుతనం
వెల్లువలా పారాలని
తెలుగింటిలో తెలుగుదీపం
అఖండంగా వెలగాలని
ఈ జాతి నిద్రలేచి
మహోన్నత మానవాదర్శాల వైపు
నిరంతర కృషితో
పయనం కొనసాగించాలనే ధ్యేయంతో
ఉడుతాభక్తిగా యువభారతి కృషి చేస్తున్నది
భాషాభిమానం కలగాలంటే
మాతృభాషా సాహిత్య పఠనమే
ప్రథమ కర్తవ్యం అనే భావం
బలంగా మనసులో నాటుకోవడానికి గాను
వీలైనంత ఎక్కువ మందికి వీలైనంత తక్కువ వెలకు
ఉత్తమసాహిత్యం అందించేందుకు
యువభారతి పూనుకున్నది
ప్రతి తెలుగింటిలో
కనీసం పదయినా తెలుగు పుస్తకాలు ఉండేందుకు
మనందరం ఉద్యమ వేగంతో కృషి చేద్దాం
ఆ పదిమంచి పుస్తకాలలో ఏ ఒక్కటిగానైనా
యువభారతి ప్రచురణ ఏ ఒక్కటైనా
ఉండాలనే ధ్యేయంతో కృషిచేద్దాం

యువభారతి

సాహితీ, సాంస్కృతిక సంస్థ
5, కింగ్స్‌వే, సికిందరాబాదు-3

Cover Printed at VISTAS PRINTERS, Hyd-27.